

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

LILIJA VETIUGOVA

Literatūrologijos studijų programos II kurso studentė

Žmogus tarp ligos ir tikrovės
Fiodoro Dostojevskio romane „Nusikaltimas ir bausmė“

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas
doc. dr. Gintaras Lazdynas

Šiauliai 2013

TURINYS

TURINYS	2
I. ĮVADAS	3
II. ISTORINIAI IR TEORINIAI XIX A. RUSŲ REALISTINIO ROMANO KONTEKSTAI	8
2.1. XIX A. REALIZMO ĮTAKA DOSTOJEVSKIO KŪRYBAL	8
2.2. SAVITA DOSTOJEVSKIO PERSONAŽŲ PSICHOLOGIJA. „NUSIKALTIMAS IR BAUSMĖ“	10
III. F. DOSTOJEVSKIO „NUSIKALTIMAS IR BAUSMĖ“: ŽMOGUS TARP LIGOS IR TIKROVĖS PSICHOANALITINIS KONTEKSTAS	12
3.1. RODIONO RASKOLNIKOVO PSICHOPATOLOGIJA	13
3.1.1. DEMONIŠKUMO APRAIŠKA RODIONO RASKOLNIKOVO ASMENYBĖJE	21
3.2. TARP LIGOS IR TIKROVĖS: MOTINYSTĖS FENOMENAS	24
3.2.1. MAZOHISTINĖS MOTINIŠKOS MEILĖS FENOMENAS (PULCHERIJA RASKOLNIKOVA)	24
3.2.2. IŠPROTĖJUSIOS MOTINOS FENOMENAS (KATERINA MARMELADOVA)	26
3.3. SADIZMO APRAIŠKOS VYRIŠKOS MEILĖS KONTEKSTE	30
3.3.1. DOMINUOJANČIOS EROTINĖS MEILĖS (IŠ)RAIŠKA (ARKADIJUS SVIDRIGAILOVAS)	31
3.4. SEMIONAS MARMELADOVAS – PAŽEMINTOS ASMENYBĖS TRAGEDIJA KAIP VISUOMENINĖS „TARP LIGOS IR TIKROVĖS“ BŪSENOS ATSPINDYS	33
IV. IŠVADOS	37
V. SANTRAUKA	39
VI. SUMMARY	41
VII. LITERATŪRA	43
VIII. ANOTACIJA	45
IX. ANNOTATION	45

I. ĮVADAS

Temos naujumas ir aktualumas. Subjektyvios (psichinės) ir objektyvios (socialinės) tikrovės susidūrimas iškelia žmogaus psichinės tapatybės problemą. Nepasitenkinimą ar priešišumą keliantys objektyvios realybės veiksniai gali lemti žmogaus dvasinės ar fizinės sveikatos sutrikimus. Psichinės tapatybės problema iškyla tada, kai žmogaus sąmonėje išnyksta riba tarp objektyvios ir psichikos kuriamos tikrovės. Objektyvi tikrovė, nepatenkinanti subjekto lūkesčių ir neatitinkanti jo sąmonėje susikurto tikrovės modelio, gali sukelti psichikos ar elgesio sutrikimus. Dėl to psichinė žmogaus sveikata nukrypsta nuo normos, o tai lemia liguistą ir dažnai subjektyvų požiūrį ne tik į aplinką, bet ir į save patį. Psichikos projektuojamos tikrovės atveju, individui yra ne tik sunku suvokti savo tapatybę, bet ir realizuoti save, būti produktyviu¹ visuomenės nariu. Ericho Frommo teigimu, „[ž]mogus – vienintelis gyvūnas, kuriam jo paties egzistencija – problema, kurią jis turi išspręsti ir nuo kurios negali pabėgti“².

Šiame darbe analizuojama Fiodoro Dostojevskio romaną „Nusikaltimas ir bausmė“ (1866) yra tyrinėję nemažai kritikų, literatūrologų, psichoanalitikų. Darbo aktualumą sudaro ribinės būsenos „tarp ligos ir tikrovės“, kuri susidaro susidūrus žmogui ir socialinei tikrovei, tyrimas. Psichoanalitinė šio romano analizė iki šiol apsiribodavo bendrais pastebėjimais, nesigilinančiais į konkretaus personažo charakteristiką, buvo ieškoma sąsajų tarp romano veikėjų ir autoriaus gyvenimo, daugiau ar mažiau remiantis racionalių priežasties-pasekmės ryšiu, kurį eksplikuoja autorius. Tačiau giluminių motyvų, ketinimų, charakterio ypatybių ir jų lemiamos įtakos tam tikram pasirinkimui ar poelgiui atlikti vienoje ar kitoje socialinėje aplinkoje analizė personažus leidžia interpretuoti netradiciškai. Dėl to analizuojant Dostojevskio romaną nebus gilinamasi į paties autoriaus asmenybės ir / ar jo psichologinio ryšio su literatūriniais personažais tapatumą.

Michailas Bachtinas („Dostojevskio poetikos problemos“, 1996) daugiausia dėmesio skiria autoriaus ir veikėjo sąveikai, laiko ir erdvės santykiui, kūrinio metodologijos problemai. Pabrėždamas Dostojevskio kūrybos poetikos problemišumą bei romano polifoniškumą, Bachtinas teigia, kad, „[d]augybė savarankiškų ir nesusiliejančių balsų bei sąmonių, tikra visaverčių balsų polifonija – tai iš tiesų pagrindinė Dostojevskio romanų ypatybė“³. Tirdamas literatūrinę asmenybę Dostojevskio kūrinuose, Bachtinas remiasi Sergėjaus Askoldovo samprotavimais, kad „[a]smenybė

¹ Žr. „produktyvi asmenybė“, Erich Fromm, *Žmogaus širdis: jos gebėjimas kurti gėrį ir blogį*, iš anglų kalbos vertė Jolanta Kriūnienė, Kaunas: Verba verba, 2009, p. 24–30.

² Erich Fromm, *Žmogus sau. Etikos psichologijos tyrimas*, iš anglų kalbos vertė Jolanta Kriūnienė, Kaunas: Verba vera, 2008, p. 51.

³ Michail Bachtin, *Dostojevskio poetikos problemos*, iš rusų kalbos vertė Donata Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 10.

neišvengiamai susiduria su išoriniu pasauliu, pirmiausia išoriškai susidurdama su įvairiausiomis visuotinai priimtomis normomis. Dėl to kyla „skandalas“, šis pirmas ir labiausiai išoriškas asmenybės patoso pasireiškimas <...>⁴. Asmenybės patosas, sako Bachtinas, yra neatsiejama žmogaus ypatybė Dostojevskio kūryboje, o stipresnis asmenybės patoso pasireiškimas visuomet yra lydimas nusikaltimo. Socialinės aplinkos dalyvavimas gyvenime yra svarbus norint detaliai išstudijuoti asmenybės funkcionavimą „Nusikaltime ir bausmėje“.

Jūratė Baranova („Filosofija ir literatūra. Priešpriešos, paralelės, sankirtos“, 2006), kalbėdama apie Dostojevskio kūrinis (tarp jų ir apie „Nusikaltimą ir bausmę“) remiasi Emanuelio Levino samprotavimais apie laisvę, kaip savo tapatumą, jos suvokimą, padarinius, kančią ir pan. Šios moralinės išvalgos kūrinyje atskleidžiamos kaip egzistencinė ribinė situacija, kur parodomas žudiko santykis su auka⁵. Tuo tarpu rusų psichoanalitikas bei literatūrologas Ivanas D. Jermakovas ypatingą dėmesį skiria paties Dostojevskio asmenybei, psichologiniam autoriaus ir jo kūrybos ryšiui. Jermakovas analizuoja tam tikrus Dostojevskio psichinius sutrikimus (isteriją, hipochondriją ir kt.), aktualizuoja išpažinties momentą kūryboje, aptaria santykius su tėvais, meilės problemas, charakterio ypatybes ir kitas asmenines rašytojo savybes ir išskirtinumus. Dostojevskio ir jo personažų charakterių dvilypumas atskleidžia abiejų pusių jausmų ambivalenciją. Remdamasis Freudu, Jermakovas («Психоанализ литературы. Пушкин. Гоголь. Достоевский», 1999) veda paralelę tarp Raskolnikovo personažo ir Dostojevskio: abu nesažiningai nuskriausti likimo, abu yra nusikaltę dėl kaltės jausmo⁶. „Kaltės klausimas, kurios pagrindas slypi nusikaltimo esmėje tiek Raskolnikovo, tiek Karamazovų ir paties rašytojo atvejais, šiek tiek išaiškėjo – tai primityvus nusikaltimas prieš tėvą ir motiną“⁷. Jermakovas, kaip ir Freudas, grįžta prie paties autoriaus asmeninių išgyvenimų, sąmoningų ir / ar nesąmoningų kūrybinės išpažinties ar terapijos apraiškų. Jis iškelia ir socialinės aplinkos svarbą tiek pačiam kūrėjui, tiek ir jo literatūriniais personažams.

Apie socialinės aplinkos svarbą ir iš to kylančią egzistencinę (moralinę) problematiką kalba ir kiti autoriai. Dalis jų atkreipia dėmesį ir į Dostojevskio kūrybai būdingo psychologizmo sąveiką su socialine personažų aplinka, sprendžia egzistencinius filosofinius klausimus. Pranas Gražys („XIX amžiaus rusų romanas“ 2004) pastebi, kad „Nusikaltimas ir bausmė“ parodo labai reikšmingą posūkį Dostojevskio romanų raidoje. Šis romanas turi socialinio ir psichologinio kūrinio savybių <...> ir yra papildomas ideologiniu, filosofiniu aspektu“⁸, o „[n]usikaltimo ir bausmės tema atvėrė

⁴ Ten pat, p. 17.

⁵ Žr. Jūratė Baranova, „Fiodoras Dostojevskis ir Emmanuelis Levinas: kaltė ir desinterese“ in: Jūratė Baranova, *Filosofija ir literatūra. Priešpriešos, paralelės, sankirtos*, Vilnius, Tyto alba, 2006, p. 245–268.

⁶ Žr. И. Д. Ермаков, *Психоанализ литературы. Пушкин. Гоголь. Достоевский*, Москва: Новое литературное обозрение, 1999, p. 347–426.

⁷ Ten pat, p. 247.

⁸ Pranas Gražys, *XIX amžiaus rusų romanas. II dalis*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2004, p. 157.

rašytojui plačią, sudėtingą žmonių psichologijos savybių ir dorovės klausimų tyrinėjimo sritį <...>⁹. Tačiau į detalesnę šios problematikos analizę kritikas nesileidžia.

Žymus Dostojevskio kūrybos tyrinėtojas Eleazaras M. Meletinskis («Заметки о творчестве Достоевского», 2001), atkreipia dėmesį į „Nusikaltimo ir bausmės“ protagonisto Raskolnikovo ligos atvejį. Tačiau ir jis ne tiek leidžiasi į psichoanalizės teorijos koncepcija paremtą interpretaciją, kiek nupasakoja protagonisto ligos pobūdį, taip, kaip jis tiesiogiai yra pateiktas romane. Meletinskio nuomone, „<...> Dostojevskis apnuogina ir socialinį, ir psichologinį, ir ideologinį Raskolnikovo „nusikaltimo“ lygmenį <...>“¹⁰. Klinikinės psichologinės būsenos, kaip realizmo apraiškos, aktualumą Dostojevskio kūryboje iškelia ir austrų literatūros klasikas Štefanas Cveigas („Trys meistrai. Balzacas, Dickensas, Dostojevskis. Biografinės esė, 1919“), teigdamas, kad visiems rašytojo kūriniais būdinga „<...> psichinė <...> toliaregystė ir telepatija, visi – aiškiaregiai, dvasregiai, <...> visi iki esybės gelmių persismelkę psichologijos mokslu“¹¹. Cveigas pabrėžia, kad Dostojevskio sritis yra žmogus ir jo sielos pasaulis.

Daugelis Dostojevskio kūrybos tyrinėtojų mini socialinio ir psichologinio vaidmens svarbą šio autoriaus kūryboje. Pastebėta, kad visi susidūrę su Dostojevskio kūryba tyrėjai, daugiau ar mažiau kalba apie psichoanalitinių versmių buvimą autoriaus kūrinuose, kurį nulemia autoriaus polinkis į giluminę psichologiją. Dauguma Dostojevskio kūrybos tyrinėtojų nesiima psichoanalitiškai interpretuoti pačius „Nusikaltimo ir bausmės“ personažus, nesiejant jų su autoriumi. Kritika dažniausiai remiasi interpretaciniu būdu, o jei pasitelkia psichoanalitinį požiūrį, tai retai kada gilinaisi į savitus bei skirtingus psichologinius asmenybės momentus ir neaktualizuoja žmogaus „tarp ligos ir tikrovės“ modelio. Naujas ir šiuolaikiniam literatūros mokslui aktualus aspektas leis giliau ir metodologiškai nuosekliau pažvelgti į pagrindines Fiodoro Dostojevskio romano „Nusikaltimas ir bausmė“ veikėjų charakteristikas. Suvokiant, kad personažas yra rašytojo psichikos objektyvacija, darbe pats rašytojas nėra aktualizuojamas, o tyrimo dėmesys nukreipiamas į personažą kaip į savarankišką elementą.

Šiame magistro darbe bus bandoma sukurti ribinį žmogaus „tarp ligos ir tikrovės“ modelį per veikėjų sąmonės ir (dažniau) pasąmonės klodus, psichoanalizės ir teminės kritikos aspektais. Darbo naujumą ir sudėtingumą lemia probleminis ir ribinis psichinės veikėjų būsenos „tarp ligos ir tikrovės“ modeliavimas, kuris bus bandomas konstruoti per individo (literatūrinio veikėjo, kuris yra fikcinis žmogaus atspindys, pasižymintis žmogui būdingoms elgesio bei psichinėmis sanklodomis) pasąmonę, formuojančią tam tikras pažiūras, reakcijas ir ketinimus, kurių grandinės sudaro įvykių

⁹ Ten pat, p. 158.

¹⁰ E. M. Мелетинский, *Заметки о творчестве Достоевского*, Москва, 2001, p. 82.

¹¹ Stefan Zweig, *Trys meistrai. Balzacas, Dickensas, Dostojevskis. Biografinės esė*, iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 149.

tėkmę – išprovokuoja poelgius, psichinę literatūrinio personažo laikyseną, būklę. Darbe nepamirštas lieka ir sociumo vaidmuo individo materialinei bei psichinei formavimosi svarbai pagrįsti.

Darbo tema – žmogus tarp ligos ir tikrovės – Fiodoro Dostojevskio romane „Nusikaltimas ir bausmė“.

Darbo objektas – ribinis ligos (psichikos projektuojamos subjektyvios tikrovės) ir tikrovės (objektyvios) tikrovės sąveikos momentas, žmogaus susidūrimo su socialine aplinka metu Dostojevskio romane „Nusikaltimas ir bausmė“.

Darbo tikslas – psichoanalitiniu metodu atskleisti ligos ir tikrovės pasireiškimą per pasirinktų romano veikėjų charakterius ir jų gyvenimo įvykius, lemiamus tam tikros socialinės aplinkos poveikio.

Darbo uždaviniai – 1) iškelti kai kuriuos istorinius ir teorinius XIX a. rusų realistinio romano bruožus Dostojevskio kūryboje; 2) parodyti XIX a. realizmo įtaką Dostojevskio kūrybai; 3) pateikti žmogaus „tarp ligos ir tikrovės“ būseną kaip froidistinės psichoanalizės fenomeną (Freud, Fromm, Horney); 4) išryškinti ribinius ligos ir tikrovės susikirtimo atvejus romane, lemiamus tam tikros socialinės aplinkos: psichoanalitinę pasirinktų personažų analizę (Raskolnikovas, Pulcherija, Katerina, Svidrigailovas, Marmeladovas; fragmentiškai: Lužinias, Avdotja ir Sonia); 5) parodyti, kaip ligos (proto, širdies) būseną interpretuoja krikščioniškoji stačiatikių psichoterapija – Raskolnikovo atvejis.

Tyrimo metodologija. Analizuojant ligos ir tikrovės sąveikos motyvą, remiamasi „teminės kritikos“ ir psichoanalizės teoriniais postulatais.¹² XX a. šeštajame dešimtmetyje „Teminės kritikos“ tyrimo metodas buvo sutapatintas su prancūzų „naująja kritika“, kuri: „<...> pirmiausia plėtojosi, veikiama lingvistikos, struktūralizmo ir psichoanalizės <...>“¹³. Tačiau „teminė kritika“ stengėsi atsiriboti nuo šių trijų veiksnių, nes „teminis požiūris“ skleidžiasi kūrybiškai ir nėra varžomas dogmatikos ar doktrinos. Literatūrą „teminė kritika“ pateikia kaip patyrimo, o ne išmanymo objektą, kuris yra labiau dvasinis¹⁴. „Teminė kritika“ išplečia literatūros apibūdinimo ir suvokimo ribas.

¹² Žr. Daniel Bergez, *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*, vertė: Rūta Kisielytė, Akvilė Melkūnaitė, Genovaitė Druskutė, Jūratė Skersytė, Saulius Repečka, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 95.

¹³ Daniel Bergez, *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*, vertė: Rūta Kisielytė, Akvilė Melkūnaitė, Genovaitė Druskutė, Jūratė Skersytė, Saulius Repečka, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 95.

¹⁴ Ten pat, p. 96.

Pagrindinė darbo metodologija – psichoanalizė, kurios pradininku laikomas Sigmundas Freudas, dvidešimtojo amžiaus pradžioje suformulavęs esmines psichoanalizės kategorijas¹⁵. Freudas pateikė naują žmogaus prigimties interpretaciją, anot kurios, nepriklausomai nuo racionalumo, pasirinkimų variacijos, individo veiksmus lemia „<...> istorinės aplinkybės, gamybos procesai ir pasąmonė, kurie ir suformuoja subjektą. <...> [Ž]mogus imamas suvokti kaip būtybė, panirusi istorinėse aplinkybėse ir laike, kuriama darbo santykių bei sąlygojama savo kūniškumo“¹⁶. Daniel Bergez psichoanalizę apibūdina kaip surinktos medžiagos interpretavimą, nes „[p]sichoanalizę galėtume lyginti su *detektyvo darbu*: rinkti nežinomus, nepastebėtus ar anksčiau nepaisytus „įkalčius“ [*indices*], rūšiuoti juos ir sieti su akivaizdesniais įrodymais; apdoroti juos siekiant įtikinančio ir veiksmingo sprendimo“¹⁷. Toks tyrimas bus atliekamas ir šiame darbe, analizuojant romano veikėjus, parodant, kad žmogaus charakteris ir aplinka, kurioje žmogus yra patalpintas, gali lemti ir sukelti tam tikrus gyvenimo įvykius. Darbui svarbi ir Birutės Meržvinskaitės nuomonė, kad „[v]iena iš priežasčių, kodėl neatslūgsta domėjimasis dažnai kritikuoto psichoanalitinės pradininko [*Freudo* – įterpta L. V.] teorija, – nepakartojamas mokslisškumas ir literatūriškumo derinys jo veikaluose“¹⁸. Romane daug dėmesio skiriama ne tik psichologiniams klodams, bet ir religijai, tikėjimui. Tad galima kalbėti apie tikėjimo svarbą žmogui. Tai leidžia samprotauti apie religijos (tikėjimo) ir psichikos procesų sąryšį bei sąveiką. Todėl šiame kontekste psichoanalizė atsiskleis kaip vienas iš galimų subjekto ir jo aplinkos priežasčių-pasekmių grandinės interpretavimo modelių, lemiančių kritinę „tarp ligos ir tikrovės“ išsivystymo būseną.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, teorinė ir tiriamoji dalys, išvados, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, literatūros sąrašas ir anotacija. Įvade apibrėžiami pagrindiniai darbo aspektai: naujumas ir aktualumas, objektas, tikslas, uždaviniai, apibūdinama metodologija. Teorinėje dalyje glaustai aptariama XIX a. realizmo įtaka Dostojevskio kūrybai. Tiriamojoje dalyje psichoanalitiškai analizuojami pasirinkti romano veikėjai. Keliami mintis, kad ligos ir tikrovės susikirtimo atveju, liga gali pasireikšti psichinėje ir krikščioniškai dvasinėje sferos aiškinimo paradigmoje. Išvadose pateikiami pagrindiniai tyrimo rezultatai. Darbas baigiamas santraukomis lietuvių ir anglų kalbomis, literatūros sąrašu ir anotacija.

¹⁵ Žr. Audronė Žukauskaitė, „Psichoanalizė ir postfeministinė kritika“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos: vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos specialybės studentams*, sudarytoja Aušra Jurgutienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 184.

¹⁶ Audronė Žukauskaitė, „Psichoanalizė ir postfeministinė kritika“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos: vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos specialybės studentams*, sudarytoja Aušra Jurgutienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 184.

¹⁷ Marcele Marini, „Psichoanalitinė kritika“, in: Daniel Bergez, Pierre Barberis ir kt., *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*, iš prancūzų kalbos vertė Akvilė Melkūnaitė, sudarė Daniel Bergez, Vilnius; Baltos lankos, 1998, p. 60–61.

¹⁸ Birutė Meržvinskaitė, „Autorius ir skaitytojas Sigmundo Freudo psichoanalizėje“, *Literatūra*, 2010, 52 (4), p. 82.

II. Istoriniai ir teoriniai XIX a. rusų realistinio romano kontekstai

2.1. XIX a. realizmo įtaka Dostojevskio kūrybai

„Nusikaltimo ir baismės“ žmogus gyvena XIX a., kuris atspindi paties autoriaus epochą ir jo požiūrį į ją. Todėl darbe svarbų vaidmenį atlieka šio amžiaus žmogaus ir aplinkos suvokimas, tam suvokimui taikomi kriterijai bei kontekstai.

XIX a. rusų realistai smelkiasi į asmenybės charakterį, kuris, anot jų, yra lemiamas aplinkybių. Todėl yra svarbūs detalūs išorinės aplinkos ir žmogaus aprašymai. Meninis individo aprašymas ir į fiziologiją, nepamirštant natūralistinės mokyklos pabrėžiamo biologiškumo, nuo kurio žmogus yra neatsiejamas. Svarbiu tampa objektyvus ir detalus žmogaus veido, laikysenos ir mimikos aprašymas, kuris nusako žmogaus prigimtį bei polinkius. Jie lemiami ne tik išorinių aplinkos veiksnių, bet ir paties asmens fiziologijos. Liga (ar konkreti fizinės-psichinės ligos forma) gali pasireikšti kaip tam tikras kultūros kontekstas. Dėl to darbui yra svarbus teminis XIX a. realizmo teorijos pagrindas, kuris leidžia detaliau suprasti epochą ir joje gyvenusio žmogaus modelį, atsispindintį literatūriniame kūrinyje per autoriaus patyrimo formą¹⁹.

*Istorinės realizmo tapimo aplinkybės*²⁰. Apybraiža yra vienas iš labiausiai paplitusių XIX amžiaus rusų literatūros žanrų, atsiradusių XVIII šimtmetyje. XIX a. rusų apybraiža pasitarnavo visapusiškam rusų tikrovės ir, visų pirma, plačiųjų liaudies sluoksnių gyvenimų, pažinimui. Labiausiai šis žanras buvo paplitęs Vakaruose, ypač Anglijoje ir Prancūzijoje, kur „satyriškas-aprašomasis-charakteriškas“ braižas pradėjo turėti buitiniam stiliui būdingų bruožų. Vėliau šis žanras vystėsi ir tobulėjo Dickensono ir Balzako kūrinuose. Taip Vakarų Europos braižas kito, formuodamas naują meninio vaizdavimo atmainą – „fiziologiją“.

XIX a. pradžioje satyrinė apybraiža vis daugiau nusileidžia „buitinei“ apybraižai. Šiuo laikotarpiu klasicizmo estetika praranda savo valdžią – apybraižininkas jau nebe pamokslauja, bet vaizduoja tam tikrą socialinės ir geografinės terpės koloritą²¹, nei smerkia, nei pateisina savo personažus.

Fiziologinė rusų apybraiža turėjo savo nacionalinę tradiciją, savo problemas ir vidines stiliaus formas. Didžiausią susirūpinimą kėlė naujojo kapitalistinio modelio miestas ir visos sąlygos gyvenant jame. Apybraižinė to laikotarpio literatūra metodiškai išsprendė šio naujo ir aktualaus

¹⁹ Žr. Pierre Cartier, *Įvadas į didžiąsias romano teorijas*, iš prancūzų kalbos vertė Dainius Vaitiekūnas, Alina Kiliesaitė, Vilnius: baltos lankos, 2001, p. 101–106.

²⁰ Žr. А. Г. Цейтлин, *Становление реализма в русской литературе. Русский физиологический очерк*, Издательство «Наука», Москва, 1965, p. 31–273.

²¹ Žr. «Натуральная школа», *История всемирной литературы: В 8 томах / АН СССР; — М.: Наука, 1983—1994*, in: Фундаментальная электронная библиотека «Русская литература и фольклор», interaktyvus: < <http://feb-web.ru/feb/ivl/vl6/vl6-3842.htm> >, [žiūrėta 2012-11-17].

visapusiško sostinės pavaizdavimo sudėtingumą. Realybė iškelia vieną asmeninę užduoti apybraižinei literatūrai – pavaizduoti didmiestį kaip sudėtingą socialinį naujojo tipo organizmą.

Rusų fiziologams ypač aktuali buvo skurdo tema. Jie nesidomėjo visuomenės turtingaisiais ar aukštuomene. Rusų fiziologinė apybraiža daug tikroviškiau vaizdavo sunkų skurdžių gyvenimą, nei tai darė prancūzai. Todėl rusų fiziologai savo simpatijas skyrė „miserables“²² tipo žmonėms, o rusų rašytojai – pažemintiems ir paniekintiems. Meninis rusų fiziologijos metodas buvo kur kas demokratiškesnis, socialesnis ir realistiškesnis lyginant su prancūzų menininkų darbais. Rusų apybraižininkai išsamiau atskleidė socialinio gyvenimo prieštaringumus, pasižymėjo didele užuojauta žemiausio socialinio sluoksnio žmonėms. Rusų fiziologija pasižymėjo ir dideliu humaniškuumu. Ji buvo kuriama rašytojų, susijusių su sunkiu pavergtos rusų liaudies likimu ir atspindėjo jos protestą, valią kovoti su neteisybe. Šis humanistinis-demokratinis rusų fiziologų darbas turėjo didelę reikšmę formuojantis meniniam rusų realizmo metodui ir augimui²³.

Fiodoro Dostojevskio realizmas. Vladimiras I. Etovas teigia, kad Dostojevskis savo meninį kelią pradėjo kaip kūrėjas-realistas, pratęsiantis Puškino ir Gogolio tradiciją. Jis buvo vienas ryškiausių Gogolio mokyklos kritinio realizmo atstovų. Vėlyvoji Dostojevskio kūryba buvo nukreipta į humanistinį protestą prieš neteisybę bei socialinį smukdimą, persipindama su antihumanistiniais skatinimais susitaikyti, būti paklusniais, atsisakyti kovos ir tvardyti savavališką asmenybės protestą vardan nesavanaudiško, bet nepasiekiamo idealo²⁴. Todėl Dostojevskio protagonistų gyvenimas įkūnija „<...> nenumaldomą rašytojo protestą prieš nehumanišką poreforminę Rusiją ir jo aistringą laimės ir teisingumo geismą“²⁵. Štefanus Cveigas pastebi, kad įdėmus Dostojevskio žvilgsnis į daiktų vidų yra daug gilesnis ir tikslesnis už bet kurio natūralisto, o jo analizės yra daug tikslesnės ir nuodugnesnės, nes jo psichologija kyla iš dvasios srities. Todėl Dostojevskio pasaulio meninis stebėjimas yra neatsiejamas nuo demoniško, kovos tarp gėrio ir blogio²⁶. Dostojevskio realizmas pranoksta visus realybės rėmus, pakyla aukščiau paties realizmo ir pereina į metafizines plotmes. Vaizdavimo būdu jis peržengia ir realizmo, ir natūralizmo ribas; nuo išorės smelkiasi į vidų, į daikto-reiškinio-žmogaus esmę. Rašytojas, nors ir vaizduodamas platų koloritą apimančius realijos reiškinius, savo pasauliu ir pagrindiniu atsparos tašku visgi pasirenka būtent žmogų²⁷.

²² Fr. „miserables“ – apgailėtinas, niekam tikęs žmogus.

²³ Žr. A. G. Цейтлин, *Становление реализма в русской литературе. Русский физиологический очерк*, Издательство «Наука», Москва, 1965, p. 31–273.

²⁴ Žr. В. И. Этов, *Достоевский. Очерк творчества*, Москва, 1968, p. 7–9.

²⁵ В. И. Этов, *Достоевский. Очерк творчества*, Москва, 1968, p. 11.

²⁶ Žr. Stefan Zweig, *Trys meistrai. Balzacas, Dickensas, Dostojevskis. Biografinės esė*, iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 137.

²⁷ Žr. Stefan Zweig, *Trys meistrai. Balzacas, Dickensas, Dostojevskis. Biografinės esė*, iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 138.

Ypatingą vietą Dostojevskio kūryboje užima jo romanai parašyti 7-8 dešimtmetyje, pradedant „Nusikaltimu ir bausme“ (1866), „Lošėju“ (1867), „Idiotu“ (1868), o kiek vėliau – „Demonais“ (1872) ir baigiant „Broliais Karamazovais“ (1880). Būtent juose pasireiškia autoriaus ryšys su jo gyvenama epocha. Charakteringas jam domėjimasis socialiniu visuomenės gyvenimu romanuose pasireiškia per žmogaus būdo bei filosofines problemas. Minimu laikotarpiu autoriaus kūryboje dominuoja dvi kryptys: socialinė ir filosofinė. Dostojevskio romanų pasaulis palaipsniui sudėtingėja: peraugdamas nuo socialinių apraiškų prie jų vidinės prasmės išaiškinimo. Kriminalinio, socialinio atspalvio romanų siužetuose slypi filosofinės problemos – sąmonės protestas ir žmogaus blaškymasis, traktuojančios nusikaltimą kaip tam tikrą gėrio ir blogio – Dievo ir velnio – kovą²⁸. Nuo asmenybės pasaulėjautos priklauso, kaip ši dualistinį sielos protestą suvokti – ar kaip nusidėjusio krikščionio pasidavimą blogio jėgoms, ar kaip asmenybės psichikos sutrikimą. Vienu ar kitu atveju, „Nusikaltimo ir bausmės“ kontekste, liguista asmenybės „tarp ligos ir tikrovės“ būsenos apraška yra daugiau ar mažiau lemiama išorinių aplinkos (sociumo) veiksnių, kurie veikia individo asmenybę.

2.2. Savita Dostojevskio personažų psichologija. „Nusikaltimas ir bausmė“

Žmogaus, kaip rūšies supratimas, su visomis jam būdingomis biologinėmis-fiziologinėmis savybėmis, į literatūrą buvo įvestas XIX a. 5-e deš. realistinio meno atstovų. Žmogaus gyvenimo sociume taisyklės buvo tapatinamos su instinktyviu gyvūnų pasauliu. Toks požiūris parodo, kad didžioji šio laikotarpio literatūra ne tik nebuvo atskirta nuo fiziologijos, bet ir perėmė kai kuriuos jos ypatumus²⁹. Todėl rusų fiziologų darbas turėjo didelę reikšmę formuojantis meniniam rusų realizmo metodo augimui bei tobulėjimui. Tuo tarpu Dostojevskio realizmas pasireiškia per personažo dvasinius-psichinius ir instinktyvius savitumus, atspindinčius socialinės aplinkos įtaką individo tapatybės formavimuisi.

Fiziologizmas yra artimas psichoanalizei, todėl jo įtaka atsispindi ir Dostojevskio kūryboje per psichologinį veikėjo paveikslą. Cveigo nuomone, Dostojevskio psichologija nepriekaištinga. Pabrėžiama, kad ši psichologija yra subtilesnė, nes rašytojo žmonės suvokiami labiau kaip dvasinės, o ne kūniškos būtybės: „Dostojevskio žmonės pažįsti vien kaip kintantį ir pakitusį jausmą, kaip būtybes, kurios susideda iš nervų ir sielos, bemaž pamiršti, kad kraujas teka jų kūno gyslomis“³⁰. Dostojevskio realizmas apima ne kasdienes žmogaus funkcijas (miegas, valgymas, sėdėjimas ir

²⁸Žг. В. И. Этов, «Достоевский. Очерк творчества», Москва, 1968, p. 12–35.

²⁹Žг. „Натуральная школа“, *История всемирной литературы: В 8 томах / АН СССР*; — М.: Наука, 1983—1994, in: Фундаментальная электронная библиотека „Русская литература и фольклор“, interaktyvus: < <http://feb-web.ru/feb/ivl/vl6/vl6-3842.htm>>, [žiūrėta 2012-11-17].

³⁰Stefan Zweig, *Trys meistrai. Balzacas, Dickensas, Dostojevskis. Biografinės esė*, iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 148.

pan.), bet labiau pasireiškia psichine veikėjų sklaida. Pastebėta, kad Dostojevskio kūrinuose kiekvienas veikėjas „<...> iš anksto nuspėja, nujaučia vienas kitą <...> visus Dostojevskis apsinkina jam pačiam būdingu mistiniu būties pažinimo permatymu“³¹. Todėl Dostojevskis puikiai pažįsta žmogų³².

Kalbėdama apie „Nusikaltimą ir bausmę“, Elena Červinskienė teigia, kad romanas yra „<...> psichologinė vieno nusikaltimo ataskaita“³³. Autorės teigimu, Dostojevskiui rūpėjo epochos vaidmuo žmogaus gyvenime ir tai, kaip jame pasireiškia kapitalizmo, materializmo, religijos, ateizmo, socialinės, skurdo idėjos. Visgi autoriaus dėmesio centru tampa žmogaus dvasios drama, kuri atsiranda patyrus pažeminimą sąveikaujant su kultūros veiksniais. Todėl Dostojevskio žmogus nesugeba likti anapus „gėrio ir blogio“, jis nesugeba atskirti šių dviejų sąvokų ir jų reikšmių problematikos³⁴. „Nusikaltimo ir bausmės“ žmogus taip pat yra sutrikęs ir nebeatskiriantis šių sąvokų, kurios persipina jo mąstysenoje. Pasireiškia liguista sąmonės būseną, prarandama tikrovės nuojauta ir idealizuota blogio išraiška suvokiama kaip poelgis gėrio vardan. Vienos asmenybės tragedija atskleidžia visuomenės tragediją, o tiksliau – „naujojo žmogaus“ problemą³⁵. Tai problema susijusi su asmenybės tapimu, su noru priešintis priespaudai, dėl kurios moralinės normos yra peržengiamos. Iškyla probleminis žmogaus sąmonės atvejis, kai individas nebeatskiria gėrio nuo blogio ir galios laukai apsiverčia. Žmogaus sąmonė atsiduria anapus subjektyvios ir objektyvios tikrovės apraiškų. Tai sukelia liguistą psichinę būklę, o ligos ir tikrovės variacijos persipina.

³¹ Ten pat, p. 149

³² Žr. Stefan Zweig, *Trys meistrai. Balzacas, Dickensas, Dostojevskis. Biografinės esė*, iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 150.

³³ Elena Červinskienė, *Dostojevskis*, Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 132.

³⁴ Žr. Elena Červinskienė, *Dostojevskis*, Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 142–143.

³⁵ Žr. В. И. Этов, *Достоевский. Очерк творчества*, Москва, 1968, p. 153–158.

III. F. Dostojevskio „Nusikaltimas ir bausmė“: žmogus tarp ligos ir tikrovės psichoanalitinis kontekstas

Kurdamas savo literatūrinius personažus, autorius juose užfiksuoja tas žmogiškas savybes, kurios yra nesvetimos ir pačiam kūrėjui kaip žmogui – ar tai būtų jo paties vidinis ar iš aplinkos perimtas turinys. Toks požiūris leidžia į romano pasaulį žvelgti kaip į tikrovės ir žmogaus tapatybės modelį. Suvokiant, kad personažas yra fikcija, į jį žvelgiama kaip į gyvą žmogų, kuriam būdinga visa, kas žmogiška. Personažas yra fiktyvus vaizduojamos aplinkos, sociumo ir psichinių savybių atspindys.

Romane daug dėmesio skiriama išoriniam kiekvieno veikėjo pasauliui ir jo poveikiui individo fizinei ar psichinei sveikatai. Šalia visuomeninio asmens gyvenimo iškyla ir jo laisvės bei pasirinkimų apribojimų dilema, nes kultūra yra ta terpė, kurioje vyraujančios prieštaros lemia tipinius neurotinius konfliktus, „[v]isuo menė individui skelbia, kad jis esąs laisvas, nepriklausomas, gali pats laisva valia apsispręsti, jam atsiveria „didysis gyvenimo žaidimas“ ir jis gali gauti ko norįs <...>“³⁶. Visgi tikrovėje daugelio žmonių galimybės yra gana ribotos ir, kaip teigia Horney, dėl to, „[i]ndividas jaučiasi švytuojąs tarp beribės galios nulemti savo likimą ir visiško bejėgiškumo jausmo“³⁷. Žmogus yra priverstas nuolatos taikytis prie sociumo keliamų reikalavimų ir slopinti savo troškimus. Kai slopinimas yra per intensyvus ir sukelia nemalonius pojūčius ar net frustraciją, žmogus susserga, o, „[š]i ligos forma vadinama neuroze; kadangi, <...> tam tikrą slopinimą patiria visi žmonės, į visą žmoniją, <...> galima žiūrėti kaip į „neurotinį gyvūną““³⁸.

Freudas atkreipė dėmesį į Štefano Cveigo žodžius, kad Dostojevskis – „negali būti suvokiamas be psichoanalizės – t. y. jam to daryti ir nereikia, nes jis pats pavaizduoja psichoanalizę kiekviename personaže ir kiekviename sakinyje. Taigi, psichoanalizės vertė Dostojevskio skaitytojams pasireiškia tuo, kad ji gali padėti pamatyti tai, kas ir taip yra akivaizdu“³⁹. Todėl šioje tyrimo dalyje dėmesys sutelkiamas į psichologines personažo (fikcinio žmogaus) savybės (kurios gali būti tiek įgimtos, tiek įgytos). Tai padeda pamatyti „Nusikaltimo ir bausmės“ personažus ribinėje „tarp ligos ir tikrovės“ būsenoje. Freudo teigimu, „kryptinga jauslės ir atitinkamų protinių pastangų veikla, moko žmogų atskirti vidinius (priklausančius „Aš“) ir išorinius (kildinamus iš

³⁶ Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, iš anglų kalbos vertė Irena Jomantienė, Vilnius: Apostrofa, 2008, p. 276–277.

³⁷ Ten pat, p. 277.

³⁸ Terry Eagleton, *Įvadas į literatūros teoriją*, iš anglų kalbos vertė Marijus Šidlauskas, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 160.

³⁹ Žr. James L. Rise, *Freud's Russia – national identity in the evolution of psychoanalysis* (elektroninė versija) [žiūrėta 2013-04-18]. Prieiga per internetą:

< <http://www.google.lt/books?id=1CYWXqJmufcC&printsec=frontcover&hl=lt#v=onepage&q&f=false> >, p. 5.

aplinkos) tikrovės modelius. Taip yra žengiamas pirmas žingsnis įsigalėti realybės suvokimo principui, kuris vėliau valdys tolimesnį „Aš“ vystymąsi⁴⁰. Todėl „Aš“ atsiskiria nuo išorinio pasaulio, o tiksliau – pirmiausia „Aš“ sugeria visa į save, o vėliau iš jo išskiria išorinį pasaulį. Taip „Aš“ patiria ribinę „tarp ligos ir tikrovės“ būseną, kur susiduria realybė (objektyvus išorinis pasaulis) ir liga (subjektyvi pasaulio projekcija).

3.1. Rodiono Raskolnikovo psichopatologija

Rodiono Raskolnikovo charakterio savitumai. Daugiausia apie Rodiono Raskolnikovo charakterio ypatybes sužinoma iš aplinkinių žmonių (šeimos narių, draugų, pareigūnų etc.) ir paties protagonisto minčių bei idėjų sklaidos, pasaulio vertinimo vizijos. Raskolnikovo asmenybėje pasireiškia neurozei būdingi simptomai, o tiksliau – charakterio neurozė arba charakterio deformacijos. Karen Horney išskiria dvi neurozės rūšis: charakterio neurozę ir situacinę neurozę. Charakterio neurozė pasireiškia dar ankstyvoje vaikystėje, kai sunkūs charakterio bruožai atsiranda anksčiau už nemalonią situaciją. Toks žmogus neurotiškai reaguoja į tas situacijas, kuriose sveikas individas nežiūrėtų jokio konflikto. Tuo tarpu situacinę neurozę sukelia tam tikras įvykis, sukėlęs vidinį konfliktą, baime, nerimą ir frustruojančią situaciją⁴¹. Nustatant Rodiono Raskolnikovo neurozės tipą, susiduriama su informacijos apie vaikystę stokos problema. Romane yra pateikiama mažai arba migloti duomenys apie Raskolnikovo vaikystę. Todėl į protagonisto atvejį yra bandoma pažvelgti iš abiejų sąlyčio taškų.

Svarbiu tampa Horney iškeltas kultūros ir neurozės ryšys, kuris yra priešingas Freudo neurozės teorijos kildinimui iš libido. Priešingai nei Freudas, Horney neurozę įvardina kaip kultūros sukeltą padarinį. Visgi ir Freudas pripažįsta kultūros svarbą žmogaus savivokai bei psichinių procesų vyksmui. Jis teigia, kad visos žmogaus kančios kyla iš kultūros, o žmogus būtų daug laimingesnis jei grįžtų į pirmąpradį būvį: „<...> kaip mes beapibrėžtume kultūros sąvoką, visgi nekeltų abejonių, kad visi mūsų apsaugos būdai priklauso būtent kultūrai“⁴². Todėl kalbant apie kultūrą, svarbu įvardyti ir šeimos, kaip kultūros segmento, svarbą individo psichikos formavimuisi. Dėl to atkreipiamas dėmesys į tam tikrus Raskolnikovo vaikystės momentus, kurie, sąlytyje su kultūra, turėjo lemiamos įtakos vaiko psichikos raidai. Svarbiu (mini)sociumu tampa namų aplinka.

⁴⁰ Зигмунд Фрейд, *Психоанализ. Религия. Культура*, серия «Страницы мировой философии», Москва: Ренессанс, 1992, p. 69.

⁴¹ Žr. Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, iš anglų kalbos vertė Irena Jomantienė, Vilnius: Apostrofa, 2008, p. 29–30.

⁴² Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, iš anglų kalbos vertė Irena Jomantienė, Vilnius: Apostrofa, 2008, p. 86.

Tėvai perdėtai aukština tik vieną vaiką – Rodioną Raskolnikovą. Jame jie mato savo pasididžiavimą ir deda visas viltis į jo šviesią ateitį. Po tėvo mirties ant berniuko pečių krenta psichologinė vienintelio šeimos vyro atsakomybė, o ir motina išaukština sūnų dukters atžvilgiu, skatindama ją aukotis brolio gerovės vardan: „Ji angelas, o tu, Rodia, tu mūsų viskas – mūsų viltis, kuria mes pasikliaujame. Kad tik tu būtumei laimingas, laimingos būsime ir mes“⁴³. Raskolnikovas iš paskutinių motinos ir sesers santaupų, išsiunčiamas mokytis į Sankt Peterburgo universitetą. Jis jaučia didelę atsakomybę prieš šeimą. Gyvenant skurdžiai, jam neužtenka pinigų susimokėti už mokslus, ir jis pašalinamas iš universiteto. Praradus repetitoriaus darbą, Rodionas lieka be pragyvenimo šaltinio ir pajamų. Vieninteliai pinigai, kuriuos jis gauna yra motinos ir sesers siunčiami paskutiniai (ar pasiskolinti) rubliai. Tokia padėtis neigiamai atsiliepia protagonisto ego, nugramzdina jį į melancholiją, apatiją. Jis nustoja domėtis gyvenimu ir aplinkiniais. Raskolnikovas nebeskaito seniau taip mėgstamų knygų, su niekuo nebendruoja: „<...> jis jautėsi susierzinęs ir įsitempęs, o ši būsena priminė hipochondriją. Jis buvo tiek įsigilinęs į save ir atsiribojęs nuo visų, kad net bijojo bet kokio susitikimo <...>. Jis buvo sugniuždytas skurdo <...>. Savo kasdieniais reikalais jis visiškai nustojo ir nebenorėjo domėtis“⁴⁴. Rodionas arba tūno savo tamsiame kambaryje miegodamas, arba klaidžioja gatvėmis pasinėręs savo apmąstymuose. Jo motinos, Pulcherijos nuomone, kambario paveiktas, jis ir tampa toks paniuręs: „<...> aš įsitikinusi, kad pusiau dėl šio kambario, tu ir tapai tokiu melancholiku“ (FD, p. 229). Iš šio motinos pastebėjimo susidaro įspūdis, kad aplinka, kurioje gyvena ir didžiąją laiko dalį praleidžia Raskolnikovas, neigiamai veikia psichiką ir turi įtakos jo charakterio deformacijai.

Įmanoma, kad išvardinti išorinės aplinkos veiksniai, ir tam tikrų situacijų konfliktai, sukelia Rodionui Raskolnikovui pirminę neurozės būseną, kuri yra nulemta situacijos. Įsigilinus į Raskolnikovo asmenybę bei jo gyvenimo istoriją, pastebima, kad sudėtingo charakterio bruožai atsiskleidžia anksčiau nei pasireiškia nemaloni individui situacija. Tai leidžia kalbėti apie protagonisto charakterio neurozei būdingus simptomus, nes „<...> charakteris veikia žmogaus elgseną“⁴⁵, teigia Horney.

Horney pastebi lemiamą charakterio vaidmenį individo elgsenai. Raskolnikovas vaizduojamas kaip introvertiškas, nebendruojantis, šaltas ir į bendraamžius iš aukšto žiūrintis jaunuolis: „Raskolnikovas, besimokydamas universitete, beveik neturėjo draugų, visų vengė, nėjo pas nieką į svečius ir pas save nenoromis priimdavo žmones. Todėl visi nuo jo nusigrėžė. <...> Jis

⁴³ Фёдор Достоевский, *Преступление и наказание. Роман в шести частях с эпилогом*, Москва: Художественная литература, 1970, p. 63.

⁴⁴ Фёдор Достоевский, *Преступление и наказание. Роман в шести частях с эпилогом*, Москва: Художественная литература, 1970, p. 31. (Toliau tekste – FD ir puslapis).

⁴⁵ Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, iš anglų kalbos vertė Irena Jomantienė, Vilnius: Apostrofa, 2008, p. 30.

mokėsi negailėdamas savęs, už ką visi jį gerbė, bet niekas jo nemėgo. Jis buvo <...> gana arogantiškai išdidus bei nebendraujantis, tarsi kažką savyje slėptų nuo kitų. Kai kuriems sėbrams atrodė, kad į juos visus jis žiūri kaip į vaikus, iš aukšto, tarsi juos visus lenktų iš išsilavinimu, ir žiniomis, ir įsitikinimais, ir kad į visus jų įsitikinimus ir interesus jis žvelgia kaip į kažką žemiausio“ (FD, p. 74). Panašiai apie Raskolnikovą atsiliepia ir jo, galima sakyti, geriausias draugas Razumychinas. Pasakodamas Pulcherijai apie jos sūnų, Razumychinas išvardina Raskolnikovo būdo savybes: Rodionas yra kilniaširdis ir geras, tačiau nuolat paniuręs ir nykus, arogantiškai išdidus, o pastaruoju metu hipochondriškas ir įtarus. Visi pastebi, kad Raskolnikovas nemėgsta reikšti savo jausmų ir apie juos kalbėti. Jis greičiau bus grubus su įkyriais aplinkiniais, nei išlies savo širdį. Razumychinas pastebi ir kitą draugo charakterio savybę – permainingumą: „Kartais, visai ne hipochondrikas, o tiesiog šaltas ir bejausmis iki nežmoniškumo (FD, p. 214.). Be to, jis niekad nesidomi tuo, kuo domisi jo bendraamžiai, niekada neišklauso iki galo kai su juo kalbama. Razumychinas piktinasi, kad Rodionas visad vaizduojasi esąs užsiėmęs ir kad visi jam trukdo, nors pats tiesiog guli ir nieko neveikia. Draugas pastebi, kad Raskolnikovas „siaubingai aukštai vertina save“ (FD, p. 215). Galima manyti, kad toks Rodiono būdas ir nepasitenkinimas išoriniu pasauliu, paskatina maištauti prieš esamą tvarką, nes, „[d]idelė žmonijos kovos dalis koncentruojasi ties vienu uždaviniu – surasti tikslingą, t. y. laimingą pusiausvyrą tarp individualių pretenzijų ir kultūrinių masių reikalavimų“⁴⁶, teigia Freudas. Raskolnikovo pusiausvyros paieška pasireiškia liguista filosofine vizija apie pasaulio tvarkos reformaciją ir savo galimybių išbandymą bei tapatinimąsi su Napoleonu Bonapartu. Raskolnikovas bijo būti silpnu (utėle) ir psichologiškai neatlaikyti savo užsibrėžtos idėjos ir ja sekti, nes, kaip teigia Horney, neurotiškai asmenybei, „[s]ilpnumas <...> atrodo ne tik pavojingas, bet ir niekingas, – tiek savo, tiek kitų. O silpnumu jis laiko bet kokį neadekvatumą, ar tai būtų nesugebėjimas būti šeiminingu savo paties namuose, ar nesugebėjimas įveikti barjerus savyje <...>“⁴⁷. Raskolnikovo atvejis yra tiek vidinis, tiek išorinis. Jis jaučiasi silpnas, kad nesugeba būti savo gyvenimo šeiminingu, nes yra veikiamas racionalių socialinio pasaulio veiksnių. Kita vertus, jis jaučiasi silpnas, nes nesugeba įveikti planuotus žmogžudystės įvykdymo barjerus savo psichikoje. Visgi protagonistas ryžtasi pakeisti situaciją, išbandyti save ir savo jėgas, tapti savo likimo kalviu. Jis praktiškai pritaiko iškeltą pasaulio reformavimo viziją (idėją). Individualus Raskolnikovo protestas lemia tai, kad yra nutraukiami

⁴⁶ Зигмунд Фрейд, *Психоанализ. Религия. Культура*, серия «Страницы мировой философии», Москва: Ренессанс, 1992, p. 94.

⁴⁷ Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, iš anglų kalbos vertė Irena Jomantienė, Vilnius: Apostrofa, 2008, p. 230–231.

asmenybės ir bendruomenės ryšiai, o pasaulis padalinamas į „aš“ ir „visi kiti“⁴⁸. Taip Raskolnikovas atsiriboja nuo išorinio pasaulio ir ima gyventi savo susikurtos tikrovės ir ideologijos projekcijoje.

Rodionas Raskolnikovas – neurotiška asmenybė: tarp pamišimo ir tikrovės būsenos.

„Kai kurie žmonės daug sunkiau nei kiti susitaiko su tuo, kad juos kontroliuoja kažkokie iracionalūs veiksniai. Tai itin sunku pakelti tiems, kas slapta jaučia savyje siaučiančių iracionalių prieštarų jėgų išsiveržimo pavojų ir yra įpratę prie griežtos racionalios savikontrolės“⁴⁹, teigia Karen Horney. Su tokia problema susiduria ir Rodionas Raskolnikovas. Taip manyti leidžia jo charakterio (būdo) savitumas. Raskolnikovas yra uždaro būdo, nebendraujantis, paniuręs ir arogantiškai išdidus intravertas. Jis yra itin geros nuomonės apie save, todėl socialinė aplinka, žeminantį jo išdidų ego, tampa priešiška terpe. Raskolnikovas kontroliuoja savo jausmus ir niekam neišpasakoja išgyvenimų. Suvokdamas ir aiškiai parodydamas savo pranašumą bendraamžių atžvilgiu, Rodionas sunkiai pakelia skurdą ir nepriteklių, kurie stabdo jo socialinį augimą visuomenėje. Nepalanki socialinė terpė varžo protagonisto gabumus ir galimybę pasireikšti akademinėje aplinkoje. Nepriteklius parodo paradoksalią civilizacijos tikrovę, kur vertinami ne individo gabumai, o jo finansinė gerovė.

Didelį vaidmenį atlieka ir paties protagonisto savivoka ir reakcija į išorinius dirgiklius, kurie yra kildinami iš pastarojo charakterio ypatybių. Raskolnikovas suvokia, kad be pinigų jis yra niekas socialiniame pasaulyje ir jo gabumų niekam nereikia. Be mokslų, darbo ir pragyvenimo šaltinio, jis po truputį tampa neurotišku ir atgrasiu jam priešiško pasaulio atžvilgiui. Neurozė, kurią iškelia Horney, turi ne tik kultūrinę išsivystymo prigimtį, bet ir yra pateikiama kaip būdas išgyventi sociume. Tai padeda Raskolnikovui gyventi įsikibus išsikeltą idėją, kokia ji liguista ar beviltiška atrodytų iš šalies. Horney teigia, kad kuo „<...> beviltiškiau žmogus jaučiasi susipainiojęs sudėtinguose savo baimės ir gynybos mechanizmo pinklėse, juo stipriau jam tenka įsikibti į savo klaidingą vaizdinį <...>, juo įnirtingiau jis instinktyviai atmeta net tiesiogines ar švelnias užuominas, jog jam kažkas negerai ir jam reiktų pasikeisti“⁵⁰. Rodiono nepasitenkinimas socialiniais veiksniais yra tik pradinis neurozės atspirties taškas. Lemiamas psichinis išsibalansavimas patiriamas protagonistui sužinojus apie rengiamas sesers ir gerokai vyresnio dvarininko vestuves, kurios rengiamos dėl išskaičiavimo ir noro broliui padėti finansiškai. Ši žinia sukelia gilius neigiamus jausmus, išryškėjusią neurozė ir pyktį, dėl kurių Raskolnikovas ryžtasi nusikaltimui. Esminiai sveikatos sutrikimai protagonistui pasireiškia po įvykdytos žmogžudystės.

⁴⁸ Žr. В. И. Этов, *Достоевский. Очерк творчества*, Москва, 1968, p. 172.

⁴⁹Ten pat, p. 44–45.

⁵⁰ Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, iš anglų kalbos vertė Irena Jomantienė, Vilnius: Apostrofa, 2008, p. 45.

Jis tampa įtarus, bailus, dar labiau įnyksta į save. Rodioną pradeda kankinti baimė būti demaskuotam ir nuteistam už įvykdytą nusikaltimą. Todėl protagonistas suserga ne tik dvasiškai, bet ir fiziškai. Jį kankina sukilusi temperatūra, karštinė, aptemusi sąmonės būseną. Raskolnikovo elgesys tampa neurotišku ir panašiu į pamišimą. Tačiau pamišimo simptomus nėra lengva pastebėti, nes romane iškeliamą mintis, kad: „<...> ypatingo sutrikimo pamišėlių organizmuose nėra, o kad pamišimas yra, nurodo taip sakant, loginė klaida, klaida mąstyme, neteisingas požiūris į daiktus“ (FD, p. 399).

Romane kartojama, kad Raskolnikovas panašus į pamišėlį. Rodiono liguistumo apraiškas pastebi visi aplinkiniai, tačiau pats protagonistas atkakliai priešinasi ir įrodinėja esąs sveikas. Raskolnikovo motina, po ilgų nesimatymo su sūnumi mėnesių, pastebi pasikeitusį sūnaus žvilgsnį: „[m]otina išsigando jo žvilgsnio. Tame žvilgsnyje persimatė stiprus iki kančios jausmas, bet tuo pat metu jame buvo kažkas sustingusio ir net pamišėliško“ (FD, p. 198). Raskolnikovo draugė Sonia Marmeladova taip pat pastebi jo pasikeitimą: „[a]r tik nebus pamišęs?“ (FD, p. 390). Apie Rodiono psichinės sveikatos sutrikimą kalba ir kiti pažįstami (Zosimovas, Razumychinas, Porfirijus Petrovičius), tačiau pats protagonistas apie savo sveikatą susimąsto daug vėliau. Jis nebesugeba atskirti realybės nuo kludiesių, vizijų ar sapnų, kurie jį aplanko karštligės metu: „[g]al aš ir tikrai pamišęs, kad visos šios dienos, viskas, galbūt, tėra mano vaizduotėje...“ (FD, p. 285).

Psichinis išsekimas ir išbalansavimas, neurozė, baimės ir pagieža, sukelia Raskolnikovui liguistumą. Horney pabrėžia, kad neurozės procesą išvysto ir sustiprina pirmiausia nerimas ir baimė, kurie kildinami iš socialinės aplinkos. Todėl nestebina protagonisto nesugebėjimas atskirti, kur baigiasi tikrovė ir prasideda jo psichinio išbalansavimo sukelta subjektyvios realybės fikcija. Tokia būseną kyla iš baimės ir sąmonės sąmyšio žmogžudystės tyrimo metu, kai Raskolnikovas tampa neurotiškai įtarus dėl kiekvieno žodžio ar žvilgsnio. Šią neurotiko elgseną išskiria ir Horney, pabrėždama, kad toks žmogus, „[j]ei kas kreipiasi dėl susitikimo, pirmiausia jam šauna į galvą, jog jo ieško, kad kuo nors apkaltintų“⁵¹. Todėl ir Raskolnikovas, paaštrėjus neurozės simptomams, tampa liguistai įtarus, vangus ir bijo kiekvieno pokalbio, susitikimo. Protagonistas suvokia savo neadekvatų elgesį, tačiau ramina save ir psichinės sveikatos pakitimo priežasčių ieško fizinėje ligoje (sukilusioje temperatūroje): „Tai dėl to, kad aš sergu, – pagaliau niūriai nutarė, – aš pats ir iškankinau save, ir pats nežinau ką darau... Ir vakar, ir poryt ir visą tą laiką save kankinau... Pasveiksiu ir... nebekankinsiu savęs... O jei visiškai nepasveiksiu? Dieve! Kaip man visa tai atsibodo!“ (FD, p. 125).

⁵¹ Ten pat, p. 221.

Sąmoningumo būsenoje Raskolnikovas suvokia, kad serga ne tik jo fizinis kūnas, bet kažkas vyksta ir su jo psichika. Raskolnikovo nerimas ir baimė būti pareigūnų demaskuotam, verčia jį elgtis nervingai, neapmąstant savo veiksmų ir kalbų. Toks elgesys patraukia dėmesį ir sustiprina pareigūnų įtarimus. Nuolatiniai Porfirijaus Petrovičiaus tardymai, užuominos ir psichologiniai spaudimai dėl nužudymo, Svidrigailovo grasinimas įduoti Rodioną policijai, palaipsniui palaužia protagonistą. Tai priveda iki pamišimo ir prisipažinimo įvykdžius žmogžudystę. Raskolnikovas susivokia, kad, „<...> jo sąmonė kartais lyg ir aptemdavo ir taip tęsdavosi su tam tikrais laiko tarpais <...>“ (FD, p. 411). Raskolnikovas painioja įvykius, datas, žmones. Vieną įvykį jis supainioja su kitu ir galiausiai nebesupranta, kuris įvykis yra tikras, o kuris yra tik jo sąmonės sukurtas vaizdinys ar fantazija. „Nusikaltimo ir bausmės“ protagonistą kartais apima liguistai-kankinantis nerimas, kuris perauga į panišką baimę. Raskolnikovas patiria ir kitokių psichikos projektuojamų išgyvenimų, kurie priešingi prieš tai vyravusiai baimei. Šie jausmai, atrodo daug statiškesni, lyginant su aktyviu paniškos baimės sukeltu blaškymusi: „<...> buvo <...> dienų, pilnų jį užvaldžiusios apatijos <...>, panašios į liguistai-bereikišmišką būseną, kuri panaši į mirštančiųjų būseną“ (FD, p. 411). Išoriniams aplinkos dirgikliams veikiant Raskolnikovo charakterį, neurozė išsivysto į lengvą pamišimo būseną, dėl ko protagonistas nesugeba atskirti subjektyvios tikrovės nuo objektyvios. Taip Raskolnikovo sąmonė lieka „užstrigusi“ kažkur tarp ligos ir tikrovės būsenos paribiuose.

Rodiono Raskolnikovo žmogžudystės motyvavimo filosofija. Rodiono Raskolnikovo nusikaltimas iškeliamas kaip psichikos projektuojamos tikrovės padarinys. Tai gynybinė psichikos reakcija į netenkinančią socialinę-politinę gyvenamosios vietos sistemą. Esminis psichinis išsibalansavimas patiriamas sužinojus, kad sesuo ruošiasi tekėti už seno bei turtingo našlio tam, kad padėtų broliui finansiškai. Žinia sukelia gilius neigiamus jausmus, neurozę ir pyktį, dėl kurių Raskolnikovas ryžtasi mėnesį planuotam nusikaltimui. Taip jis nori pasipriešinti buržuazijai ir nesąžiningai politinei tvarkai. Yves Guchet iškelia mintį – „Be kita ko, jei akivaizdūs politiniai svarstymai atsiranda kūriniuose, kurių pagrindinis tikslas jokių būdu ne politika, o tragiškų ar dramatiškų situacijų sąranga, kurioje veikia joje atsidūrę personažais, tai tų svarstymų prasmė ir užmojis gali būti praspūsti pro skaitytojo, netgi atidaus akis, todėl jis priverstas griebtis sunkiai patikrinamų hipotezių“⁵². Romanas „Nusikaltimas ir bausmė“ tokių hipotezių nereikalauja, nes politinė tema plėtojama labiau implicitiškai, į pirmą vietą iškeliant žmogaus psichinę ir fizinę būseną, individui sąveikaujant su socialine aplinka. Amoralios visuomenės narių išraiškos išsivysto iš amoralų ir neteisingų politinių įstatymų, tiesiogiai veikiančių individų materialinį ir dvasinį būvį.

⁵² Yves Guchet, *Literatūra ir politika (XVI-XX amžiai)*, iš prancūzų kalbos vertė Genovaitė Druskutė, Kronta, 2005, p. 4.

Nepasitenkinimas įstatymais skatina pasipriešinimą, kuris pirmiausia pradedamas reikštis sociumo, kaip politinių struktūrų suformuoto modelio, viduje. Todėl įmanoma, kad subjektyvioje Raskolnikovo sąmonėje, auka tapusi Aliona Ivanovna, metoniminiu būdu, asocijuojasi su neteisybe. Nužudydama senę, Rodionas savotišku būdu bando atkurti teisingumą ir peržengti principą. Rodiono atveju, galima išskirti pasireiškusią iracionalią neapykantą, kuri taip pat yra kildinama iš individo charakterio savitumo. Iracionali neapykanta – tai aistra griauti ir luošinti gyvenimą, kuri gali būti nukreipta ir prieš kitus asmenis, ir prieš save patį⁵³. Neapykanta prieš esamą, jo manymu, neteisingą politinę tvarką, skatina protagonistą niekinti ne tik savo, bet visuomenės gyvenimą. Senė lombardininkė Raskolnikovo akyse yra tik blusa, kuri neverta gyventi žemėje. Nužudęs ją jis padarytų paslaugą pasauliui – įvykdytų teisingumą.

„Freudas, regis, daro <...> prielaidą, kad visus žmones kankina kaltė dėl žmogžudystės. Tačiau nenuginčijamas faktas yra tas, kad esama pačių įvairiausių požiūrių į žmogžudystę“⁵⁴, teigia Horney. Požiūris į žmogžudystę priklauso nuo socialinės bendruomenės, kurioje gyvenama. Savitu filosofiniu požiūriu pasižymi ir Raskolnikovo žmogžudystės motyvavimas. Raskolnikovas priešinas sociumo kuriamiems rėmams ir iškelia savo požiūrio į žmogžudystę filosofiją. Jo polinkis į vienatvę ir uždarumas leidžia priskirti jam Freudo iškelto „atsiskyrėlio“ tipą. „Atsiskyrėlis nusigręžia nuo pasaulio ir nenori turėti su juo jokių reikalų. Tačiau jis gali ryžtis pabandyti pakeisti pasaulį, sukurti vietoje jo naują, kuriame būtų sunaikinti patys nepakenčiamiausi to pasaulio bruožai <...>“⁵⁵, sako Freudas. Kaip vieną nepakenčiamiausių supančio pasaulio bruožų, Rodionas Raskolnikovas išskiria įstatymą. Protagonistas suvokia, kad yra beprasmiška švaistyti laiką laukiant pokyčių iš įstatymus kuriančių asmenų, mat jie pajutę savo valdžią rūpinasi tik savo gerove. Įstatymų kūrėjams nerūpi paprastos ir nuskurusios liaudies likimas, nes jie valdo įstatymą. Raskolnikovo samprotavimai parodo, kad tie, kurie valdo įstatymą, tie ir yra valdovai. Rodionas prisipažįsta Soniai, dabar sužinojęs, kad tas yra stiprus protu ir dvasia, kas valdo įstatymą. Tarp jų (valdininkų) yra teisingas tas, kuris daugiausiai sau leidžia ir išdrįsta žengti drastiškus žingsnius: „[k]as ant daugelio gali spjauti, tas pas juos ir įstatymų leidėjas, o kas daugiau už kitus gali išdrįsti, tas ir yra visų teisingiausias!“ (FD, p. 394). Raskolnikovas prieiną išvadą, kad valdžia atitenka tam, kas turi pakankamai drąsos pasilenkti ir ją pasiimti. Bet tam reikia išdrįsti. Todėl Raskolnikovo žmogžudystės filosofija pirmiausia kildinama iš noro patikrinti save, ar sugebės išdrįsti pažeisti įstatymą.

⁵³ Žr. Erichas Fromas, „Moralinės žmogaus galios“, in: *Gėrio kontūrai. Iš XX a. užsienio etikos*. Redagavo: Algirdas Degutis, Bronius Kuzmickas, Gražina Miniotaitė ir kt. Vilnius: Mintis, 1989, p. 323–324.

⁵⁴ Ten pat, p. 17.

⁵⁵ Зигмунд Фрейд, *Психоанализ. Религия. Культура*, серия «Страницы мировой философии», Москва: Ренессанс, 1992, p. 81.

Raskolnikovas ryžtasi žmogžudystei ne dėl išskaičiavimo ar noro padėti motinai ir seseriai. Jis įvykdo žmogžudystę dėl savęs. Tuo metu, jam svarbiausia atrodo pati žmogžudystės, kaip drąsos išraiškos, idėja. Rodionui knieti sužinoti, „<...> ar jis utėlė, kaip visi, ar visgi žmogus? Ar pajėgsiu aš peržengti ar nesugebėsiu! Ar išdrėsiu pasilenkti ir pasiimti ar ne? Ar aš drebantį pašlemėkas, ar visgi turiu teisę...“ (FD, p. 395). Raskolnikovas suvokia, kad gyvena tik vieną kartą, todėl jis nenori laukti „visuomeninės laimės“, bet pats bando kažką keisti. Tas kažkas tampa noru peržengti įstatymą ir išdrėsti įvykdyti nusikaltimą, įgyti pranašumą bei galią. Senės Alionos asmenyje, Raskolnikovas mato tik idėją bei priemonę vizijai įgyvendinti, o ne gyvą žmogų. Įmanoma, kad moteris atlieka neigiamą pasaulio projekciją, į kurią protagonistas sutelkia visas socialinės aplinkos ir savo asmenybės neigiamas savybes. Jo teigimu, senė yra liga, o jis tik greičiau norėjo peržengti įstatymą: „<...> aš ne žmogų nužudžiau, aš principą nužudžiau!“ (FD, p. 268), tikina save Raskolnikovas.

Įdomu, kad Raskolnikovas visiškai šaltai reaguoja į savo nusikaltimą ir nesupranta, kuo jo poelgis yra toks pasibjaurėtinas kitų akimis. Jis nemano, kad senės nužudymas yra piktadarystė (nes ji parazitas, kuriai nevalia gyventi), todėl jo sąžinė visiškai rami. „Nusikaltimas? Koks nusikaltimas“, piktinasi Raskolnikovas, „<...> tai, kad aš nužudžiau niekingą, kenkėjišką utėlę, seniokę lombardininkę niekam nereikalingą, už kurios nužudymą ir keturiasdešimt nuodėmių atleisti, kuri iš skurdžių paskutines sultis išspausdavo, ir tai nusikaltimas?“ (FD, p. 482). Rodionas save kaltina tik tuo, kad psichologiškai neatlaiko spaudimo ir pasiduoda teisėsaugai. Stebina, kad romano herojus apmąsto, graužiasi ir atsimena tik Alionos nužudymą, visiškai ramiai reaguodamas ar net pamiršdamas, kad nužudo ir netikėtai pasirodžiusią jos seserį Lizavetą. Pastarosios nužudymas nebuvo Raskolnikovo planuose. Netikėtas jos pasirodymas sukelia afektą, kurio paveiktas, protagonistas kirviu užkapoja moterį. Afekto būseną paaiškintų, kodėl pagrindinis „Nusikaltimo ir bausmės“ veikėjas neatsimena nužudęs dvi moteris. Netikėtai pasirodžiusi Lizaveta sukelia baimės, išgąščio, pykčio, įniršio jausmą. To pasekmėje jis nebegali sąmoningai vertinti situacijos ir savo veiksmų padarinių. Jis pasiduoda emocijų antplūdžiui ir pašalina neplanuotą dirgiklį – Lizavetą. Raskolnikovo afekto būseną baigiasi psichiniu nusilpimu, po kurio protagonistas neatsimena, ką padaręs Lizavetai.

Senės lombardininkės mėnesius planuotas nužudymas leidžia išskirti ir „atvirkštinę“ sublimaciją. Suvokiant, kad Freudo libido terminas apima daug platesnį suvokimo diapazoną nei tik seksualinę sferą, galima teigti, kad žmogžudystė Raskolnikovo atveju gali būti interpretuojama kaip psichinės įtampos (libido) pašalinimas. Freudo yra pastebėta ir tai, kad psichinių procesų vyksmą automatiškai reguliuoja malonumo principas. Manoma, kad jį visuomet skatina kokio nors nemaloni įtampa, kurią psichika stengiasi sumažinti siekdama malonumo (Raskolnikovo atveju tai būtų

skurdas, visur matoma neteisybė, darbo ir išsimokslinimo neturėjimas, sesers vestuvės iš išskaičiavimo). Psichinių procesų metu organizmas stengiasi pašalinti nemalonumą, suteikdamas sau malonius pojūčius, kuriu metu pasiekiamas libido iškrova⁵⁶. Šiuo atveju malonumas yra siejamas su senės, kaip dirgiklio ir metoniminės pasaulio neteisybės, pašalinimu. Sublimuodamas visą pyktį pasauliui į senę Alioną, Raskolnikovas nužudo ją ir patiria malonumą – psichinę libido iškrovą.

Raskolnikovo mintis apie nusikaltimą paskatina iš neurozės būsenos kylantis siekis lygiuotis į idealą. „Neurotikas susikuria sustabarėjusį, neracionalų stiprybės idealą, kuris verčia jį manyti, neva jis privalęs būti kiekvienos situacijos <...> viešpats <...>. Šis idealas paskui susipina su išdidumu, dėl to neurotikas silpnumą mano esant ne tik pavojingą, bet ir gėdingą“⁵⁷, pabrėžia Horney. Tai paaiškintų, kodėl Raskolnikovas ieško analogijų tarp savęs ir Napoleono, kuris įkvepia eksperimentinei esamos tvarkos reformacijai. Nusikaltimas tampa savotišku eksperimentu, kuriuo herojus bando sukurti naują, savo ideologiją atitinkančią realiją ir taip išbandyti save. Tačiau toks maištas nepasiteisina, nes subjektyvi realybė pasirodo esanti daug silpnesnė už dominuojančią objektyvią realybę, o tai sukelia protagonistui dar daugiau kančių: „[Ž]inoma, tokiu atveju net daugelis žmonijos geradarių, nepaveldėjusių valdžios, o patys ją užgrobusių jėga, turėtų būti nuteisti mirtimi vos padarius pirmuosius savo žingsnius tikslo link. Bet šie žmonės atlaikė tuos žingsnius, todėl jie yra teisūs, o aš neatlaikiau, ir todėl, tikriausiai, aš neturėjau leisti sau žengti šio žingsnio“ (FD, p. 503). Be to, Rodionas mano, kad nužudo ne žmogų, o principą. Protagonistas graužiasi dėl to, kad principą (Alioną) jis nužudo, bet nesugeba peržengti toliau šio principo, nes yra per silpnas psichologiniu atžvilgiu.

3.1.1. Demoniško apiraiška Rodiono Raskolnikovo asmenybėje

Dostojevskio romane „Nusikaltimas ir bausmė“, daug dėmesio skiriama ir religinei tematikai. Vertinant Rodiono Raskolnikovo liguistą, objektyvios realybės normų neatitinkančią filosofiją ir žmogžudystės pateisinimą, galima kalbėti apie mistinę demoniško apiraišką romane. Ją stačiatikių bažnyčia įvardytų kaip apsėdimo išraišką nutolus nuo Dievo. Šis nutolimas skatina įvykdyti nusikaltimą, nes: „Dostojevskio romanų pasaulis <...>, kaip teigia Vladimiras Etovas, tam tikra prasme yra suvokiamas kaip Dievo ir šėtono kova“⁵⁸. Šis dualumas nesunkiai pastebimas ir

⁵⁶ Žr. Sigmund Freud, *Anapus malonumo principo*, iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius, Vilnius; Vyturys, 1999, p. 38.

⁵⁷ Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, iš anglų kalbos vertė Irena Jomantienė, Vilnius: Apostrofa, 2008, p. 160.

⁵⁸ В. И. Этов, *Достоевский. Очерк творчества*, Москва, 1968, p. 35.

Rodiono Raskolnikovo asmenyje. Viena vertus, jis padeda vargšams ir atiduoda jiems paskutinius pinigus, kita vertus – jis žmogžudys, praktiškai taikantis liguistai atrodančią tikrovės reformavimo teoriją. Matyti, kad protagonisto atveju aktyvūs tiek gėrio, tiek blogio pradai.

Itin svarbiu tampa protagonisto požiūris į tikėjimą gėriu bei Dievu. Iš motinos laiško Raskolnikovui, matyti pastarosios jaudinimasis, ar sūnus tebetikį Dievą ir meldžiasi, kaip tai daręs vaikystėje: „[a]r meldiesi tu Dievui, Rodia, kaip seniau ir ar tiki į Kūrėjo palaimą ir į mūsų Atpirkėją? Bijau aš, ar neaplinkė tavo širdies naujausias madingas netikėjimas? <...> Atsimink, mielas, kaip dar vaikystėje, tėvui esant gyvam, tu vapaliojai maldas man ant kelių ir kokie mes visi buvome laimingi“ (FD, p. 68). Religijos naudą, kalbant apie žmogaus laimingumą ir saugumą, pastebėjo jau Freudas. Jo teigimu, religija atima pasirinkimo galimybę, iškreipia realų pasaulio paveikslą ir užgąsdina protą, tačiau ji: „<...> primeta visiems vienodą kelią laimei pasiekti ir apsauganti nuo kančių“⁵⁹. Kita vertus, „kažin ar suklysimė, sakydami, kad gyvenimo tikslo idėja iškyla kartu su religijos sistemomis ir griūna kartu su jomis“⁶⁰. Raskolnikovui praradus tikėjimą Dievu, galima sakyti, pradėjo griūti jo pasaulis. Įmanoma, kad dar vaikystėje Raskolnikovas patyria *tikėjimo susvyravimą*⁶¹. Toks psichinis reiškinys dažniausiai pasireiškia vaikystėje, kai vaikas dar tik pradeda pažinti pasaulį, bet pasitaiko ir brandžioje žmogaus gyvenimo stadijoje. Su laiku, tikėjimas gėriu, teisybe ir Dievu, Raskolnikovo širdyje blėsta, o jo vietą užima pyktis, nepasitenkinimas gyvenimu ir destruktivumo išraiškos. Tikėtina, tai sukelia protestą protagonisto sąmonėje ir jis pasiryžta „pažeisti tabu“; tabu prieš visuomenę ir tabu prieš Dievą. Dievo įstatymų pažeidimą ir nutolinimą nuo jo, stačiatikių bažnyčia įvardina kaip piktųjų jėgų apsėdimą: „<...> velniai, besikabindami į širdyje esamas aistras, sužadina aistringas mintis, kurių dėka susiremia su protu ir priverčia jį teiktis nuodėmei“⁶². Galima iškelti mintį, kad Raskolnikovo psichiniai negalavimai yra iššaukti nelaibųjų. Vaikino tikėjimui silpstant, demonų įtaka vis stiprėjo, kol galiausiai buvo išprovokuota žmogžudystė. Taip galėjo atsitikti todėl, kad, „[a]pleisdamas širdį ir nukrypdamas nuo Dievo, protas serga ir kenčia, ko pasekmėje apmiršta ir visa dvasia“⁶³. Įmanoma, kad nelabieji sugundo Raskolnikovą nusikaltimui, skatina paneigti ir pažeisti Dievo įstatymus (plg. nežudyk). Jie sukelia savo asmens didybės jausmą, siekį maištauti ir pakeisti (gelbėti) pasaulį. Tokia būseną iškelia blogio ir gėrio sąvokų tapatumą Raskolnikovo sąmonėje. Demonai sugundo

⁵⁹ Зигмунд Фрейд, *Психоанализ. Религия. Культура*, серия «Страницы мировой философии», Москва: Ренессанс, 1992, p. 84.

⁶⁰ Ten pat, p. 76.

⁶¹ Erich Fromm, *Žmogaus širdis: jos gebėjimas kurti gėrį ir blogį*, iš anglų kalbos vertė Jolanta Kriūnienė, Kaunas: Verba verba, 2009, p. 24.

⁶² Митрополит Иерофей (Влахос), *Православная психотерапия. Святоотеческий курс врачевания души*, Свято-Троицкая Сергиева лавра, Сергиев Посад: типография Патриаршего издательско-полиграфического центра, 2006, p. 132.

⁶³ Ten pat, p. 125.

gelbėti pasaulį ir padaryti jį „geresniu“, nesirenkant veiksmų ir blogį iškeliant kaip ekvivalentą pamatinėms gėrio sąvokoms. Tačiau pasaulio gelbėjimo vizija pasirodo esanti neįmanoma, nes paties protagonisto išvidinis pasaulis yra subjektyviai klaidingas. Tokia asmenybė, nesugebanti tinkamai sutvarkyti savo gyvenimo, negali teisingai įvertinti ir objektyvaus pasaulio taisyklių. Puikybės užvaldyta Rodiono sąsamonė tampa blogio jėgų įrankiu ir protagonistas skatinamas imtis destruktivių veiksmų, prieštaraujančių Dievo įstatymams. Raskolnikovas pamišėliškai tikis savo poelgio teisingumu tol, kol vėl neatranda Dievo.

Viačeslavo Ivanovo nuomone, esmine romano idėja tampa kaltės ir atlygio už ją santykis. Todėl svarbu, kad už Dostojevskio kaltės ir bausmės slypi nusikaltėlio išsigelbėjimas, kuris pasiekiamas per dvasinį ir moralinį atgimimą. Esminiu atspirties tašku tampa ne pati kaltė ir nešta fizinė bausmė, bet veikėjo požiūris į savo kaltę⁶⁴. Čia pagrindinį vaidmenį Dostojevskis skiria Soniai Marmeladovai, kuri pakeičia Raskolnikovo požiūrį į nusikaltimą ir tampa savotiška jo sielos išgelbėtoja. Mergina vaizduojama atlaidi, pasiaukojanti, mylinti ir besąlygiškai tikinti Dievu. Tiesa, iš pradžių Raskolnikovas mato panašų Sonios protestą, nes ir ji peržengia ribas, užsidirbdama pragyvenimui visuomenės smerkiama veikla. Todėl Raskolnikovas merginos asmenyje ieško savo nusikaltimo pateisimo. Tačiau Sonia neigiamai vertina Rodiono nusikaltimo filosofiją ir jo elgesį, liepdama prisipažinti ir prisiimti kaltę už savo veiksmus. „Filosofiniame ginče sugretinęs Raskolnikovą ir Sonią, Dostojevskis dar giliau atskleidžia klaidingą individualistinę herojaus poziciją“⁶⁵, akcentuoja Etovas. Be to, Dostojevskis tikino save ir kitus – „Tapk nuolankiu, išdidus žmogau, ir išvysi naują gyvenimą!“⁶⁶. Todėl rašytojo sumanymu, Sonia, savo meilės ir gilaus tikėjimo jėga, padeda Raskolnikovui vėl įtikėti į gėrį ir nuoširdžiai atgailauti. Dostojevskis dvasiškai palaužia savo herojų, ir Raskolnikovo širdyje gėris nugalė blogį. Protagonistas išsivaduoja tiek nuo dvasinių, tiek nuo fizinių kančių. Dostojevskis parodo „<...> individualistinio protesto beviltiškumą, bet tik iškankinęs jį <...> ir pastatęs ant kelių prieš Sonią Marmeladovą, kuri tiki į naują gyvenimą“⁶⁷.

Samprotauti apie Rodiono Raskolnikovo (nusikaltimo) psichopatologiją dviem – psichoanalitiniu ir stačiatikių dogmatikos – aspektais leidžia tai, kad romane daug dėmesio skiriama ne tik psichologiniams klodams, bet ir religijai, tikėjimui. Be to, nemažai psichoanalitikų (S. Freud, E. Fromm, K. Horney) pripažįsta tikėjimo svarbą žmogui, nuo kurio prasideda ir griūna gyvenimo prasmės idėja. Svarbu, kad stačiatikių bažnyčia pripažįsta proto galią dvasiai. Tad galima kalbėti ir

⁶⁴ Žr. Вячеслав Иванов, «Достоевский и роман-трагедия», *О Достоевском. Творчество Достоевского в русской мысли 1881–1931 годов. Сборник статей*, Москва: «Книга», 1990, p. 187.

⁶⁵ В. И. Этов, *Достоевский. Очерк творчества*, Москва, 1968, p. 175.

⁶⁶ Ten pat, p. 184.

⁶⁷ Ten pat, p. 185.

apie religijos (tikėjimo) ir psichikos procesų sąryšį bei sąveiką. Dvasinį ir protinį nepasitenkinimą keliančios aplinkos ir individo sąveikos su pasauliu pasekmėje gimsta proto-dvasios liguistumas, vedantis prie neadekvačių veiksmų, nusikaltimo, maišto poreikio.

3.2. Tarp ligos ir tikrovės: motinystės fenomenas

Frommas pabrėžia, kad motinos meilė iš prigimties turėtų būti besąlygiška. Vaikas paprastai yra (ar turėtų būti) mylimas vien dėl to, kad yra savo tėvų pratęsimas, o ne dėl ypatingų gebėjimų, motinos / tėvo lūkesčių išpildymo ar atitikimo. Priešingai nei tėvo, motinos meilė nėra sąlygota; ji priima ir myli vaiką be išlygų. Tuo tarpu tėviška meilė pasireiškia labiau per lūkesčių išpildymą. Tėvo meilė turi būti užtarnaujama.⁶⁸ Frommo samprotavimai apie motinišką meilę, dažnai neatitinka realybėje aptinkamų tėvų ir vaikų santykių modelių, o labiau atspindi idealių santykių (meilės) modelį. Todėl svarbu akcentuoti savitas dviejų „Nusikaltimo ir bausmės“ motinų – Pulcherijos ir Katerinos – meilės savo vaikams išraiškas, kurioms lemiamos įtakos turi socialinė aplinka, fizinė bei psichinė sveikata.

3.2.1. Mazochistinės motiniškos meilės fenomenas (Pulcherija Raskolnikova)

Idealiu atveju, „[m]otinos meilė pačia savo prigimtimi yra besąlygiška. Motina myli savo kūdikį, nes tai yra jos vaikas, o ne dėl to, kad jis turėtų kažkokių nepaprastų savybių ar pateisintų ypatingus jos lūkesčius“⁶⁹, teigia Frommas. Kiek kitaip yra su tėviško tipo meile, nes „[t]ėvo meilė yra sąlygota meilė. Jos principas – „Aš myliu tave, nes tu atliepi mano lūkesčius, tinkamai atlieki pareigas, esi toks, kaip aš“. <...> tėvišką meilę reikia užsitarnauti“⁷⁰. Žvelgiant į Raskolnikovo motiną, Pulcheriją, galima pastebėti tiek tėviškos, tiek motiniškos meilės išraiškų. Taip galėjo nutikti dėl to, kad anksti mirus vyrui, moteris pati turi auginti ir rūpintis savo dviem vaikais. Visgi iš romano konteksto matyti, kad meilė ir rūpestis yra skirtingai skirstomi vaikams – vienas (Rodionas) mylimas be sąlygų, vien dėl to, kad jis yra, o kita (Avdotja) – dėl to, kad atliepia lūkesčius ir yra klusni.

⁶⁸ Erichas Frommas, *Menas mylėti*, iš anglų kalbos vertė Leonarda Jekentaitė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992, p. 32–33.

⁶⁹ Ten pat, p. 32.

⁷⁰ Ten pat, p. 32–33.

Frommo nuomone, „[d]ėl savo altruizmo ir nesavanaudiškumo motinos meilė gali būti laikoma aukščiausia meilės išraiška ir švenčiausiu emociniu ryšiu“⁷¹, tačiau Pulcherijos atveju matyti, kad tokį aukščiausiąjį altruizmą ir pasiaukojimą ji jaučia tik sūnui, dėl kurio laimės ir finansinio aprūpinimo galinti paaukoti dukters laimę. Nuo mažumės moteris skatina ir auklėja savo dukterį taip, kad ji besąlygiškai mylėtų brolių ir visaip jam padėtų. Galima būtų spėti, kad toks abiejų moterų elgesys yra kildinamas iš to, kad Rodionas lieka vieninteliu šeimos vyru. Iš Raskolnikovo samprotavimų galima suprasti, kad tokį motinos elgesį nulemia tai, kad Rodionas yra mylimas pirmagimis, dėl kurio galima paaukoti dukterį: „[o] motina? Juk čia Rodia. Neįkainojamas Rodia, pirmagimis! Ir kaip dėl tokio pirmagimio, kad ir tokią dukterį nepaaukoti!“ (FD, p. 67). Iš samprotavimų apie motiną matyti, kad tokia padėtis ir motinos neteisingumas vaikų atžvilgiu piktina Raskolnikovą. Jis prieštarauja motinos užmačioms, sesers sąskaita vėl įstoti į universitetą ir gauti gerą darbą kontoroje.

Atvykusi į miestą dėl dukters vestuvių, Pulcherija pirmiausia galvoja apie sūnų ir jo pakitusį elgesį. Ji mato, kad kažkas blogo vyksta su Rodionu, bando padėti, bet dėl perdėtos pagarbos ir nuolankumo savo sūnui, moteris nesikiša į jo reikalus. Ji pasikliauja ir tiki sūnumi. Pulcherija išgirsta daug nuomonių ir apkalbų dėl sūnaus psichinės sveikatos sutrikimo. Tačiau moteris atkakliai tiki Rodionu, nepaisant akivaizdumo, skelbiančio apie Raskolnikovo tiek psichinės, tiek fizinės sveikatos sunegalavimą. Ji guodžia ir save, ir įtikinėja sūnų, kad šis būsiąs garsus mokslininkas. Ji besąlygiškai ir akylai tiki sūnumi ir jo išgarsėjimo vizija. Ji pyksta ant žmonių, kurie jai nepitaria ar mano kitaip. Paklausta sūnaus, ar ji tebemylės jį, net jei kas nors nutiks, ar kas nors ką apie jį pasakys, motina pareiškia: „kas gi gali man ką nors apie tave pasakyti? Tai aš niekuo ir nepatikėsiu, kas pas mane neateitų, tiesiog išvysiu lauk“. Toks elgesys atliepia instinktyvią motinos sąžinę, dėl kurios vaikas yra mylimas nepaisant nieko, nes „[m]otinos sąžinė sako: „Nėra tokio blogio, tokio nusikaltimo, kuris galėtų atimti mano meilę, geriausius mano linkėjimus tau“⁷². Santykių su savo sūnumi Raskolnikovu, Pulcherijos meilė atitinką idealų Frommo iškelto motiniškos meilės modelį.

Visgi pagrindiniai Pulcherijos psichikos sutrikimai, sukelti besąlygiškos (ar net mazochistinės) motiniškos meilės, pasireiškia sužinojus, kad Raskolnikovui reikia ilgam išvykti. Motinos širdis nujaučia, kad su sūnumi atsitiko kažkokia nelaimė. Ji nebando aiškintis, kas atsitiko, o ilgesingai laukia bet kokios žinios iš savo vaiko. Pulcherija užsisklendžia savo kančioje. Jos nedomina duktė ir jos būsimoji vestuvės su Rodiono draugu Razumychinu; moteris su niekuo

⁷¹ Ten pat.

⁷² Erichas Frommas, *Menas mylėti*, iš anglų kalbos vertė Leonarda Jekentaitė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992, p. 33.

nebendraudžia, mažai kalba, niekuo nebesidomi ir vis iš naujo skaito išspausdintą sūnaus straipsnį. Ji susikuria istoriją apie sūnaus išvykimą, kuria pati giliai itiki. Pulcherija visus tikina, kad jos sūnus gavo perspektyvaus darbo paskyrimą į pasienį, kur jis įgys šlovę, garbę ir daug pinigų, taps žinomas. Moteris tikina, kad, „<...> jos sūnus su laiku taps valstybinio rango žmogumi, ką patvirtina jo parašytas straipsnis ir stulbinantis literatūrinis talentas. Šį straipsnį ji skaitė be perstojo, kartais net balsu ir beveik su juo miegojo <...>“ (FD, p. 497). Toks Pulcherijos elgesio pakitimas ir jos sugniuždyta būseną rodo, kad moteris įniko į gilią melancholiją, pereinančią į depresiją. Moterį užvaldo gili ir skausminga nuotaika, išnykęs domėjimasis išoriniu pasauliu ir kitais žmonėmis (Pulcherijai neberūpi duktė ir jos vestuvės), dingsta gebėjimas mylėti (nebesirūpinimas su ja likusia dukterimi) ir produktyviai dirbti (nieko neveikia, tik skaito straipsnį ir desperatiškai laukia žinių iš sūnaus).

Pulcherija nesugeba nutraukti motiniško libido ryšio su sūnumi, todėl kankinasi ir priešinasi realybei. Ji susikuria savo objektyvių įsitikinimų pasaulį, kuris jai suteikia vilties bei palengvina kančią. Desperatiška kančia perauga į ligą ir sužadina savižudybę. Nuolatinis sielvartas ir kankinimasis dėl sūnaus sukelia ligą: „Pulcherijos Aleksandravnos liga buvo kažkokia keista, nervinga ir buvo lydima kažkuo panašiu į pamišimą <...>“ (FD, p. 497). Ilgainiui moters būseną pablogėja. Ji blaškosi gatvėmis, visiems praeiviams rodydama sūnaus straipsnį ir pasakoja, kaip jis išgelbėjo žmogų gaisro metu.

Pulcherijos nerimas ir neurotiškas elgesys išauga iki kraštutinumų: ji gyvena fantazijose, prisikuria istorijų apie sūnų, nuolat verkia, patiria karštinges priepuolius. Ji sunkiai suserga ir prieš mirtį išlemena žodžius, iš kurių visi supranta, kad Pulcherija nutuokė daug daugiau apie sūnaus likimą Sibire nei namiškiams atrodė. Čia būtų galima kalbėti apie slopinimą. Suvokusi, ką sūnus padaręs ir kur yra ištremtas, moteris nepakelia kančios, kuri sugriauna visas jos fantazijas ir įsitikinimus apie tobulą pirmagimį Rodioną. Moters ego patiria stiprų neigiamą sukrėtimą, kurio atsikratoma slopinimo būdu. Taip Pulcherijos sąmonė apsisaugo nuo neigiamų patyrimų. Tačiau jie dažnai ir nevalingai prasiveržia iš sąmonės, sukeldami psichinius bei fizinius negalavimus. Taip, dėl savo charakterio, aplinkos veiksnių, išsiauklėjimo, vertybių sistemos ir kitų veiksnių, Pulcherija Aleksandrovna atsiduria ribinėje „tarp ligos ir tikrovės“ būsenoje. Objektyvi tikrovė, nepatenkinanti Pulcherijos lūkesčių ir jos sąmonėje susikurto tikrovės modelio, sukelia psichikos ir elgesio sutrikimus, kurie priveda moterį prie ligos, o vėliau ir prie mirties.

3.2.2. Išprotėjusios motinos fenomenas (Katerina Marmeladova)

Katerina Marmeladova – našlė, nuo pirmos santuokos turinti tris mažamečius vaikus; antroji Semiono Marmeladovo žmona, Sonios pamotė. Išsilavinusi, išdidi, vyresniojo karininko duktė, kilusi iš geros ir pasiturinčios šeimos. Katerina mokosi prakilniame gubernijos bajoriškame institute, kur gauna auksinį medalį ir pagyrimo raštą. Pabėgsta iš tėvų namų su pėstininkų karininku, vėliau už jo išteka. Pastarasis prasilošia kortomis, yra teisiamas ir miršta kalėjime. Moteris lieka viena su trimis mažais vaikais. Iš nevilties ir neturėjimo kur eiti, sutinka tekėti už Marmeladovo. Po metų, mažinant etatus, Marmeladovas netenka darbo ir ima gerti. Praradus pragyvenimo ir pajamų šaltinį, šeima atsiduria ant skurdo ir nepritekliaus ribos. Gyvenant šaltoje patalpoje, Katerina peršąla ir suserga džiova. Skurdas, vyro alkoholizmas, neturėjimas kuo aprengti ir ką vaikams duoti valgyti, priveda moterį prie psichinio išsekimo. Elenos Červinskienės teigimu, „[p]ažeminto, atstumto žmogaus drama antagonistiniame pasaulyje pasiekia aukščiausią įtampą vaizduojant Marmeladovo žmoną Kateriną Ivanovną“⁷³.

Skurdus ir visiškai priešingas ankstesniam gyvenimas, verčia Kateriną mintimis grįžinėti į praeitį. Moteris vis atsimena prabangų gyvenimą pas tėvus, šokį su gubernatoriumi. Ji tai balsu kalbasi su savimi, tai vis iš naujo, savo ankstesnio gyvenimo iki Marmeladovo peripetijas, išsako vyriausiajai dukrai, dešimtmetei Polenkai: „ – Tu nepatikėsi, tu įsivaizduoti negali, Polenka, – kalbėjo ji, vaikščiodama po kambarį, – kaip smagiai ir iškiliai mes gyvenome tėvelio namuose, ir kaip šis girtuoklis mane ir jus visus pražudys“ (FD. P. 183). Toks kardinalus gyvenimo sąlygų pasikeitimas sukelia veikėjai psichinį sukrėtimą ir palaipsniui išsivysto chroniška melancholija. Susikurdama gero gyvenimo iliuziją (ir vis bandydama grįžti į praeitį), Katerinos psichika bando atstatyti pusiausvyrą ir išstumti neigiamus gyvenamosios aplinkos dirgiklius, perkeldama jausmus į guodžiančią praeitį. Tačiau toks bandymas pabėgti nuo realybės tik sustiprina vidinį konfliktą ir moteris vis giliau įnyksta į melancholišką būseną, kuri skatina destruktivumą. Katerina pasiklysta tarp objektyvios ir subjektyvios realybės bei atsiminimų nuotrupų.

Tokia būseną gali išsivystyti į neurozę, o pastaroji į agresiją, kuri gali būti nukreipta tiek prieš save, tiek prieš kitus asmenis. Todėl veikėjos atveju pasireiškia tam tikras agresyvumas jos vaikų atžvilgiu. Visgi šis agresyvumas nėra piktybinis, o kylantis iš nevilties, bejėgiškumo ir bandymo visomis jėgomis kabintis į gyvenimą. Tokią Katerinos būklę galima paaiškinti per jos neurozės priepuolius, nes neurotiškas žmogus, „<...> nori nuslėpti, koks silpnas, nesaugus ir bejėgis jaučiasi, kaip menkai tegali save įtvirtinti, koks didžiulis jo nerimas. Todėl jis mūrija tvirtumo fasadą“⁷⁴. Toks tvirtumo fasadas yra mūrijamas per nuolatinius Katerinos darbus, draudimą vaikams

⁷³ Elena Červinskienė, *Dostojevskis*, Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 137.

⁷⁴ Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, iš anglų kalbos vertė Irena Jomantienė, Vilnius: Apostrofa, 2008, p. 230.

skūstis ir verkti, fizinės jėgos demonstravimą. Savęs apgaudinėjimas nepadedą, nes sąmoningai moteris suvokia savo ir vaikų padėties beviltiškumą. Tai sukelią neurotišką įniršį, panašų į pamišimą, kurio metu moteris burnoja ant viso pasaulio, keikia likimą ir Marmeladovą, rėkia ant vaikų bei juos muša: „[n]es Katerina Ivanovna jau tokio charakterio, ir kai vaikai pradeda verkti, kad ir iš alkio, tuoj pat ima juos mušti“ (FD, p. 45). Namų aplinka traumuoja vaikus psichiškai. Nuolat girtutėlis namo grįžtantis Marmeladovas sukelią Katerinai Ivanovnai įniršio priepuolius, kurių metu moteris garsiai šūkauja, keikia likimą ir vyrą, verkia ir išsilieja ant vaikų, muša juos. Todėl vaikai yra priversti gyventi ne tik skurde jaučiant alkį bei šaltį, bet ir nuolat bijoti neurotinių motinos proveržių.

Kitoks santykis vaizduojamas tarp Katerinos ir jos podukros Sonios Marmeladovos. Pamotė, ligos iškamuota ir būdama psichiškai susijaudinusi dėl nuolatinio vaikų verkimo iš nepavalgymo, išlieja savo pyktį ant Sonios. Ji prikaišioja mergaitei, kad ši dykai gyvenanti jų namuose, dykai gauna valgyti, kai jos vaikai net kelias dienas būna nieko burnoje neturėję. Katerina Ivanovna priekaištauja Soniai, kad ji turi stogą virš galvos, kur šilta miegoti, o už nieką nė kapeikos nesumoka. Moteris psichologiškai spaudžia mergaitę bet koku būdu padėti šeimai ir neleisti vaikams badauti. Ji paskatina Sonią „parduoti“ savo nekaltybę: „Katerina Ivanovna, negi man tokiam dalykui ryžtis? <...> O kas – atsako Katerina Ivanovna, pusiau juokais, – kam saugoti? Šitą brangenybę! (FD, p. 44–45). Po tokių pamotės raginimų, mergaitė ryžtasi pasiaukoti ir paklusti, vėliau atnešdama pamotei pinigų. Nuo tada Katerina jaučiasi dėkinga Soniai, gina ją ir jaučia šiltus jausmus bei pagarbą dėl tokio pasiaukojimo. Namų šeimininkė, sužiojusi apie Sonios veiklą, liepia merginai ieškotis kito būsto. Jai išduodamas „geltonas bilietas“, užtikrinantis leidimą užsiimti legalia prostitucija. Sonia, iš beviltiškumo ir neurotiško siekio būti „gera“, pasirenka uždarbiauti kūnu, vardan šeimos išmaitinimo.

Esminį psichinį lūžį Katerina patiria, kai Marmeladovas miršta suvažinėtas kariatos. Moters reakcija į mirtinai sužeistą vyrą yra dvejopa: ji pyksta, kad per jį ir jo girtuoklystę atsiranda visos bėdos, kita vertus, matyti ir prasiveržiantis gailestis bei švelnumas sužeistajam. Marmeladovui mirus, Katerina suruošia gedulingus pietus, kurių metu, įkarščio pagauta dėl neteisingo Sonios apkaltinimo vagyste, ji ima vaikyti svečius, susibara su namų šeimininke ir ši išveja moterį liepdama ieškotis kito būsto.

Blaškantį gatvėmis, veikėjos sąmonėje susipina praeities atsiminimai, neišpildyti troškimai, susikurtos fantazijos. Matyti, kad moteris blaškosi tarp savo subjektyviai suprojektuotos realybės ir objektyvios tikrovės. Pastaroji pasirodo esanti daug žiauresnė ir šaltesnė, nei Katerina manė. Ji bando sukelti aplinkinių gailestį, išmaldauti pinigų. Prie moters psichinio išsibalansavimo prisideda ir jos fizinis negalavimas, kuris atima daug jėgų ir padaro situaciją dar bejėgiškesnę. Pamotės

psichinį susirgimą pastebi ir Sonia, teigdama, kad „[d]idelis džiovos išplitimas, kaip sako medikai, sudaro palankias sąlygas protinių sugebėjimų sutrikimui bei pamišimui“ (FD, p. 359). Socialinė aplinka, nepatenkinanti Katerinos kasdienių buitinių poreikių, lemia fizinio kūno susirgimą – džiova. Netenkinanti, stresą bei ligą sukėlusį aplinka, lemia neurozės, melancholijos išsivystymą. Didelis stresas, fizinis bei psichinis krūvis ir džiova – palaipsniui sukelia pamišimui būdingus simptomus.

Protestuodama prieš valdžią ir bandydama užsidirbti pinigų, Katerina su vaikais išeina į miestą dainuoti ir šokti. Moteris tiek susipainioja savo atsiminimuose bei fantazijose, kad nebeatsimena su Marmeladovu išgyventų metų, o vis bando atgaivinti praeitį. Ji žūtbūt nori parodyti savo ir vaikų kilmę, versdama juos dainuoti prancūzų kalba ir šokti. Katerina nekreipia dėmesio į išsigandusius, verkiančius ir pasimaišiusios motinos užgaidų nenorinčius vykdyti vaikus. Ji siunta, kad vaikai jos neklauso, nemoka dainuoti baladžių prancūzų kalba, nešoka. Moterį erzina vaikų verkimas ir ji juos tampo, rėkia ir skatina daryti kaip yra liepiama: „[j]i puolė prie vaikų, rėkė ant jų, įkalbinėjo, mokė juos, prie žmonių, kaip reikia šokti ir ką dainuoti, pradėdavo jiems aiškinti, kam to reikia, puldama į neveltį dėl jų nesupratingumo, mušė juos...“ (FD. P. 402–403). Vaikams neklausant, Katerina pati bėgioja prie kiekvieno geriau apsirengusio praeivio ir dainuoja iš paskutinių jėgų, dūsdama ir klupinėdama. Vaikai neištveria tokio reginio ir ima bėgti. Nevilties apimta Katerina bando juos vytis, tačiau dūsta ir suklumpa. Gulėdama ant gatvės, verkdama ir dusinama džiovos, moteris iš paskutinių jėgų bando pradainuoti dainos žodžius. Iškančiusi save tiek fiziškai, tiek psichiškai, Katerina miršta suklupusi ant gatvės: „[i]šbalusiai-gelsvas išdžiuvęs jos veidas užsivertė atgal, burna prasivėrė, kojos mėšlungiškai išsitiesė. Ji giliai giliai atsiduso ir numirė“ (FD, p. 409). Dostojevskis užbaigia savo herojės tragediją kraupia skurdo demonstracija ir žmogiškojo orumo pažeminimu. Katerina Ivanovna miršta nesusitaikiusi su pasauliu ir jam neatleidusi⁷⁵.

Katerinos atveju matyti, kad moters sveikatos sutrikimus pirmiausiai lemia sociokultūrinė aplinka, nes dėl prastų gyvenimo sąlygų ji suserga džiova. Pagrindinių žmogaus poreikių nepatenkinanti socialinė padėtis ir nuolatinis grįžimas mintimis į praeitį bei negalėjimas jos paleisti, lemia neurotišką moters elgesį. Tai sukelia stiprius psichikos sutrikimus, kurie išsivysto į pamišimą. Negalėjimas atitrūkti nuo praeities, skatina moterį projektuoti guodžiančią tikrovę savo sąmonėje, dėl ko nebejaučiama ribos tarp objektyvios ir fiktyvios realybės, išsiliejama ant vaikų, kurie neatitinka atsiminimų tikrovės lūkesčių. Palaipsniui tai priveda moterį prie pamišimo ir mirties.

⁷⁵ Žr. Elena Červinskienė, *Dostojevskis*, Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 137.

3.3. Sadizmo apraiškos vyriškos meilės kontekste

Dostojevskio romane yra du veikėjai – Arkadijus Svidrigailovas ir Piotras Lužinas – kurie siekia Raskolnikovo sesers Dunios prielankumo ir yra kankinami noro ją turėti (kaip žmoną ir / ar aistrų patenkinimo objektą). Žmogus visada siekia tarpasmeninio ryšio su priešingos lyties atstovu, tačiau „[v]ienybė orgiastiniame ryšyje yra trumpalaikė, netvari, o vienybė konformizme tėra tik pseudovienybė“⁷⁶, teigia Frommas. Psichoanalitiko iškeliamą mintį, kad produktyvi vienybė su kitu žmogumi yra pasiekiamą tik per meilę. Todėl bandymas susijungti su priešingos lyties atstovu dėl malonumo poreikio tenkinimo ar prisitaikėliška susivienyti dėl prisiderinimo prie sociumo vertybių reikalavimų, yra trumpalaikis, neatnešantis tikros meilės teikiamo tiek dvasinio, tiek fizinio pasitenkinimo, reiškiny. Dėl šios priežasties Frommas iškelia klausimą, „[a]r kiekvienas ryšys gali būti vadinamas meile?“⁷⁷.

Nagrinėjant minėtų personažų charakterius ir meilės (iš)raiškos būdus, yra susiduriama su asmenybės problema, kurią iškelia Frommas. Esminė žmogaus problema, anot jo, yra ta, kad žmogus nelabai suvokia, ką iš tiesų reiškia žodis „mylėti“. Dažnai žmogus meilės subjektą nori nusavinti, jį turėti kaip objektą, nudaiktinti ir kontroliuoti. Tokie žmonės nori dominuoti ir valdyti partnerį, atimti iš meilės subjekto laisvę ir visada tik imti. Todėl Frommas išskiria *aktyviąją simbiozę*⁷⁸, kuri dar įvardijama kaip *sadizmas* (dominavimas). Į dominavimą linkęs asmuo nori valdyti ir savo valiai pajungti kitą asmenį, kuris jį garbintų, vykdytų visas užgaidas. Garbinimas sadistiškam asmeniui suteikia malonumą, gelbsti nuo vienatvės ir nepilnavertiškumo jausmo.

Remiantis Frommo meilės koncepcija, matyti, kad Lužinas nori dominuoti Dunios atžvilgiu. Jis reikalauja ir tikisi paklusnumo bei savo asmens garbinimo vien dėl to, kad ruošiasi vesti neturtingą merginą iš kaimo ir suteikti savo kilmingą pavardę. Lužino sąmonę labiausiai veikia Superego noras tęsti giminę ir sukurti šeimą, kaip to reikalauja visuomenė. Pati Dunia, kaip moteris, ne itin domina Lužiną. Jis nemato joje aistros objekto, ir regis, malonumų tenkinimas, šio vyro visiškai nedomina. Lužino prioritetų viršūnėje yra pinigų kaupimo manija.

Kitaip yra su kitu Dunios mergintuoju – Svidrigailovu. Vyras Avdotją suvokia kaip aistros ir libido tenkinimo objektą. Sutikus Raskolnikovo seserį, Svidrigailovą pradeda valdyti Id – nesąmoninga asmenybės struktūros dalis, veikianti pagal malonumo principą. Todėl Svidrigailovą užvaldo aistra ir jis bet kokia kaina nori gauti Dunią. Toks siekis suprantamas, nes „[v]isais laikais

⁷⁶ Erichas Frommas, *Menas mylėti*, iš anglų kalbos vertė Leonarda Jekentaitė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992, p. 16.

⁷⁷ Ten pat.

⁷⁸ Žr. Erichas Frommas, *Menas mylėti*, iš anglų kalbos vertė Leonarda Jekentaitė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992, p. 17.

ir visuose kultūrose moters erotika buvo ir yra tapatinama su galia įvelti vyrą į svaigulį, kuriame jis pradingtų, taptų bejėgis ir prarastų refleksinį nuotolį⁷⁹. Šis tarpasmeninio ryšio poreikis, Frommo teigimu, yra stipriausias žmogaus siekis, nes „[t]ai yra fundamentalioji aistra, jėga, kuri išlaiko žmonių giminės, klano, šeimos, visuomenės vienybę. Negalėjimas to pasiekti veda į beprotybę arba destrukciją – savęs arba kitų griovimą“⁸⁰. Todėl nepasiekus tarpasmeninio ryšio ir susijungimo su Dunia, neišpildyta Svidrigailovo libido energija nukrypsta į destrukciją, o vėliau ir į savidestrukciją, dėl ko veikėjas pasirenka mirtį.

Nagrindama meilės ir nemeilės kontrastus neurotiškos asmenybės tarpasmeniniuose santykiuose, Horney iškelia mintį, kad „<...> tokia situacija susiklosto, kai kito žmogaus geidžiama vien seksualiniam pasitenkinimui arba tuokiamasi tik dėl prestižo“⁸¹. Taip, tiek Svidrigailovui, tiek Lužinui Avdotja tampa savotiška priemone subjektyviam tikslui pasiekti.

3.3.1. Dominuojančios erotinės meilės (iš)raiška (Arkadijus Svidrigailovas)

„Svidrigailovas savyje slepia pavojingą aplinkiniams bei kryptingą egoisto jėgą, žmogaus-žvėries prototipą“⁸², teigia Etovas. Kritiko teigimu, ši personažą gaubia kraupios ir neaiškios paslaptys. Jis yra įtariamasis baudžiauninko liokajaus psichologiniu bei fiziniu kankinimu, dėl kurio vyras pasikaria. Ankstyva žmonos mirtis taip pat siejama su Svidrigailovo vardu, tačiau šis reikalas labai greitai užglaiستomas. Minima, kad Arkadijus buvo įtariamasis ir mergaitės išniekinimu – bet visas jo niekšybės slepia paslapties šydas, o jis pats lieka nenubaustas⁸³.

Apie Svidrigailovo ir Dunios ryšį pirmiausia sužinoma iš Pulcherijos laiško Raskolnikovui. Motina atskleidžia, kad dirbdama pas Svidrigailovus, Dunia susilaukdavo didelio savo pono dėmesio, priekabiavimo ir merginimo. Svidrigailovas atsiskleidžia ir pokalbio su Raskolnikovu metu. Arkadijus, tapęs našliu ir paveldėjęs visą žmonos turtą, atvažiuoja į miestą su viltimi vesti Avdotją. Jis išsipasakoja, kad septynis metus niekur nebuvo išvažiuavęs iš kaimo ir gyveno žmonos valioje. Tačiau, kaip jis prisipažįsta Raskolnikovui, „[m]anęs tas raštas nė kiek neglumino. O ir niekur važiuoti man nesinorėjo <...>“ (FD, p. 276). Matyti, kad Svidrigailovas gyvena pasyvų, sėslų ir nykų gyvenimą kaime bei visada yra žmonos (Marfos) žinioje. Todėl nenuostabu, kad pasirodžius

⁷⁹ Algis Mickūnas, *Summa erotika*, Vilnius: Apostrofa, 2010, p. 116.

⁸⁰ Erichas Frommas, *Menas mylėti*, iš anglų kalbos vertė Leonarda Jekentaitė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992, p. 16.

⁸¹ Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, iš anglų kalbos vertė Irena Jomantienė, Vilnius: Apostrofa, 2008, p. 104.

⁸² В. И. Этов, *Достоевский. Очерк творчества*, Москва, 1968, p. 215.

⁸³ Ж. В. И. Этов, *Достоевский. Очерк творчества*, Москва, 1968, p. 214–215.

Duniai, vyrą užvaldo laukinė aistra ir noras gauti trokštamą subjektą. Taip jo psichiką ima valdyti Id veikianti pagal malonumo principą.

Kalbant apie Arkadijaus ir Marfos santykius, matyti tam tikrą Svidrigailovo dominavimo apraiškų. Paaiškėja, kad jis yra kelis kartus mušęs žmoną. Netikėčiausias Svidrigailovo ir Raskolnikovo pokalbio momentas įvyksta tada, kai Arkadijus paklausia, ar Rodionas tikis vaiduokliais. Pokalbis išsivysto tokia linkme, nes našlys yra įsitikinęs, kad jį lanko žmonos vėlė: „ – Marfa Petrovna teikiasi mane lankyti, – pratarė jis išsiviepeš į kažkokią keistą šypsena“ (FD, p. 277). Psichoanalitiškai tokį reiškinių galima būtų paaiškinti tuo, kad Svidrigailovą kankina sąžinės priekaištai dėl žmonos mirties. Be to, Dunia įsitikinusi, kad jis nuuodijo Marfą: „ <...> Tu žmoną nuuodijai, aš žinau, tu pats žudikas! <...> Tu man pats užsiminei; tu man sakei apie nuodus... aš žinau, tu važiavai jo... tu buvai viską suruošęs...“ (FD, p. 462). Svidrigailovas nesiteisina ir meta frazę, kad jei tai ir yra tiesa, jis tai padaręs iš meilės jai. Taip atsiskleidžia savita Svidrigailovo mąstymo apie mirtį ir nužudymą filosofija, nes „ [k]albant apie meilę ir mirtį apskritai <...> visuomet gresia nesusikalbėjimas, nulemtas skirtingų meilės ir mirties sampratų, skirtingo savęs santykio su kitais visuomenės nariais“⁸⁴. Todėl Svidrigailovas, didesnę dėmesį skiria ne bendrai priimtinioms meilės ir mirties sampratoms, standartizuotai moralei bei kanoniškam požiūriui į mirtį, o atsižvelgia į savo poreikius, norus ir atsiduoda „<...> asmeniniam, egzistenciniam meilės ir mirties išgyvenimui, kuris išryškintamas supriešinant su neautentišku, beasmeniu suvokimu“⁸⁵. Jo suvokimu, mirtis vardan „meilės“ yra kilnus ir pasiaukojantis žygdarbis. Visgi Svidrigailovo žygdarbiai tėra menkystės apraiškos kildinamos iš neturėjimo ką veikti, nes „<...> už stiprios asmenybės išvaizdos, gebančios įvykdyti ‚žvėrišką nusikaltimą‘, pasimato tipiško rusų dvarininko bruožai, ‚baltarankio‘, kankinamo ilgesio ir nuobodulio dėl pastovaus dykinėjimo“⁸⁶. Svidrigailovas nesugeba kurti gyvenimo ir savo neproduktyvumą realizuoja per destruktivius nusikalstomus veiksmus, kurie praskaidrina jo buitį.

Įdomu, kad velionės žmonos šmėklos vaidinimąsi Svidrigailovas suvokia kaip tikrovę. Taip prieinama riba, kai tikrovė nebeskiriama nuo psichikos projektuojamos realybės ir jos vaizdinių. Svidrigailovo psichika sutrinka, išryškėja psichinės ligos atsiradimo požymiai. Mirusios žmonos matymas yra ne vienintelė Svidrigailovo haliucinacija. Veikėjas yra kankinamas sapnų apie mažą mergaitę, kuri galimai taip pat yra jo auka. Galima spėti, jei jis tikrai prisidėjo prie žmonos mirties ir mažos mergaitės išniekinimo, sąžinės priekaištai ir pasąmonėje slopinamas kaltės bei baimės jausmas, slegia veikėjo psichiką. Atsiradęs nerimas išsivysto į neurozę, kurią paaštrina siekis gauti

⁸⁴ Agnė Budriūnaitė, *Meilės ir mirties dialektika*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007, p. 20

⁸⁵Ten pat.

⁸⁶ В. И. Этов, *Достоевский. Очерк творчества*, Москва, 1968, p. 217.

tai, ko neturi, bet trokšta – Dunią. Todėl jis suruošia merginai spąstus – susitaria dėl susitikimo. Merginai pasirodžius sutartoje vietoje, Svidrigailovas, apimtas aistros valdomo Id, bando jėga paimti Dunią. Negalėdamas užsitarnauti merginos prielankumo gražiais įkalbinėjimais, jis imasi dominavimo pozicijos. Jis nori valdyti ir savo valiai pajungti besipriešinančią merginą. Šiuo požiūriu Svidrigailovo meilė Avdotjai neatitinka Frommo meilės koncepcijos, nes tokios vienybės siekis yra paremtas orgiastiniu ryšiu, neatnešančiu visapusio, tikros meilės teikiamo malonumo. Romane aprašoma Svidrigailovo būseną panašėja į pamišėlišką klaidėjimą, afekto sukeltą siekį užvaldyti : „[j]is stovėjo prieš ją dviejų žingsnių atstumu, laukė ir žiūrėjo į ją su laukiniu ryžtu, aistringai degančiu, sunkiu žvilgsniu. Dunia suprato, kad jis greičiau mirs, nei paleis ją“ (FD, p. 462). Psichinių procesų vyksmą automatiškai reguliuoja malonumo principas. Dažniausiai jį skatina kokia nors nemaloni įtampa, kurią psichika stengiasi sumažinti siekdama malonumo. Tai skatina Svidrigailovą per prievartą pajungti Avdotją savo valiai. Psichinių procesų metu, jo organizmas stengiasi pašalinti nemalonumą (sąžinės priekaištus, stresą, neišpildytus norus ir pan.), suteikdamas sau malonius pojūčius, kurių metu pasiekiamą libido iškrova⁸⁷.

Duniai nebesipriešinant ir ramiai, bet užtikrintai paprašant paleisti, Svidrigailovas atsipeikėja po sąmonės aptemimo būsenos ir suvokia, kad mergina niekada jo nemylės. Todėl jis ją paleidžia. Po tokio Avdotjos akibrokšto, Arkadijus atrodo ramus, tačiau „[r]yšys tarp jausmo, kad esi atstumtas, ir susierzinimo dažniausiai lieka neišsąmonintas“⁸⁸. Sąmoningai nesuvokdamas savo vidinio konflikto vyras atrodo ramus ir nenusiminęs, tačiau jo psichika patiria didelį stresą bei nusivylimą. Nepasiekęs tarpasmeninio ryšio ir susijungimo su Dunia bei kankinamas praeityje padarytų niekšybių padarinių, Svidrigailovas nukreipia neišpildytą libido energiją į savidestrukciją, pasirinkdamas mirtį. Liguista Svidrigailovo subjektyvios tikrovės projekcija, paima viršų objektyvios realybės atžvilgiu, iš kurios jis nusprendžia pasitraukti.

3.4. Semionas Marmeladovas – pažemintos asmenybės tragedija kaip visuomeninės „tarp ligos ir tikrovės“ būsenos atspindys

Iš pradžių Dostojevskis norėjo romaną pavadinti „Girtutėliai“ («Пьяненькие»), nes jį ypač domino liaudies girtuoklystės tema. Turėjo būti paliesta ne tik girtuoklystės tema, bet ir visi jos „išsišakojimai“: šeimos pavaizdavimas, vaikai ir jų auklėjimas tokioje aplinkoje ir pan. Vėliau tema

⁸⁷ Žr. Sigmund Freud, *Anapus malonumo principo*, iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius, Vilnius: Vyturys, 1999, p. 38.

⁸⁸ Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, iš anglų kalbos vertė Irena Jomantienė, Vilnius: Apostrofa, 2008, p. 131.

buvo išplėsta ir romanas gavo dabartinį pavadinimą „Nusikaltimas ir bausmė“. Romano epicentre atsirado svarbiausia visuomeninė ir literatūrinė 7-o dešimtmečio metų problema – „naujojo žmogaus“ problema⁸⁹. Kalbėdamas apie „Nusikaltimą ir bausmę“, Etovas išdėsto mintį, kad romane atsiskleidžia „<...> asmenybės tragedija, per kurią parodoma visuomenės tragedija; joje nėra kur eiti žmogui, net gabiam ir humaniškam. Slegiamas neįveikiamo socialinio blogio ir klaidingos idėjos svorio, žmogaus širdyje žūsta geri, humaniški jausmai, nugalimi nusivylimo ir pasipiktinimo“⁹⁰.

Ypač ryškiai pažeminimo ir paniekimo kančia pavaizduojama per Marmeladovų šeimą. Semionas Marmeladovas suvokia savo padėties beviltiškumą. Veikėjas supranta, kad gėrimas yra blogis, bet negali liautis, nes skurdas verčia jį tokiu būdu užsimiršti ir pabėgti nuo realybės. Marmeladovo girtuokliavimo priežastis yra ta, kad jis jaučiasi pažemintas ir visuomenės nudaiktintas iki šiukšlės lygio, vien dėl to, kad yra skurdžius. „Neturte jus dar išlaikote savo įgimtų jausmų garbingumą, skurde gi – niekas ir niekada. Už skurdą net ne lazda išveja, o su šluota iššluoja iš žmonių kompanijos, kad taip žeminančiau būtų; ir teisingiau, nes skurde aš pats pirmas pasirošęs save žeminti“ (FD, p. 40), sako Marmeladovas. Šie žodžiai atskleidžia ne tik Marmeladovo(-ų) poziciją visuomenėje, bet ir visų skurstančių žmonių (romano veikėjų) padėtį. Dostojevskio parodoma, kaip skurdas ir žeminantis požiūris į skurstantį žmogų, palaužia asmenybę ir sužadina vidinę kovą tarp mąstymo ir poelgių. Marmeladovas supranta, kad gerdamas elgiasi blogai; jis suvokia, kad prageria ne tik pinigus, bet ir žmonos daiktus, o vaikai lieka alkani ir neaprengti. Jis myli savo žmoną, bet nesulaukia jos gailesčio; stebi, kaip prostitucija užsiima jo vienintelė duktė tam, kad išmaitintų įbrolius. Visa ši žeminanti realybė ir pamintas vyriškas, kaip šeimos maitintojo, ego sukelia kančias, nuo kurių bandoma pabėgti slopinant realybę alkoholiu.

Visgi nepaisant to, kad Marmeladovas pastoviai geria ir prageria šeimos pinigus ir daiktus, nesirūpina vaikais ir po kelias paras negrįžta namo, Dostojevskio vaizduojamas kaip savo prigimtimi geras ir garbingas žmogus. Ši pozicija atskleidžiama per jo žmoną, Kateriną šermėnų metu, kuri teigia, kad: „<...> tai buvo geras ir garbingas žmogus, mylintis ir gerbiantis savo šeimą; blogai tiek, kad per savo gerumą per daug pasitikėjo visokiais pasileidusiais žmonėmis ir tik pats dievas težino, su kuo tik negėrė <...>. Įsivaizduokite <...>, jo kišenėje rado meduolinį gaidelį: eina girtas iki mirties, bet apie vaikus galvoja“ (FD, p. 365). Tokia Marmeladovo pozicija parodo, kad veikėjas stengiasi būti geras ir išgyventi neteisingoje ir žeminančioje visuomenėje. Tačiau realybė pasirodo esanti daug stipresnė už silpną žmogų, ir jis palaužiamas. Marmeladovas alkoholiu bando susikurti savo subjektyvią realybę, kuri pasireiškia svajone apie utopišką teisingumą, kur „<...>

⁸⁹ Žr. В. И. Этов, *Достоевский. Очерк творчества*, Москва, 1968, p. 147–153.

⁹⁰ В. И. Этов, *Достоевский. Очерк творчества*, Москва, 1968, p. 158.

turėtų būti bent kokia išeitis, turėtų būti vieta, kur galėtų nueiti ir jis, nelaimingas Marmeladovas, turėtų būti ir tas, kas suprastų ir pagailėtų visus „girtutėlius, silpnus ir begėdžius“⁹¹. Marmeladovas svajoja apie vietą, kur galėtų nueiti ir būtų supastas, o ne paniekintas, nes kiekvienam žmogui reikia, kad būtų kur nueiti. Visgi dėl savo nesėkmių jis kaltina pasaulį, kitus žmones, bet nemeta gerti ar nesistengia keistis pats.

Marmeladovas geria, nes nori pabėgti nuo žeminančios jo žmogišką orumą realybės, nes alkoholis suvienodina visus. Tokių pat, kaip ir jis, girtuoklių tarpe, šis personažas ieško žmogiško supratimo ir paguodos, padedančių atlaikyti psichinį aplinkos spaudimą. Alkoholis tampa išsigelbėjimu, padedančiu svajoti apie aukščiausiąjį teisingumą ir vietą, kur visi būtų lygūs ir suprasti. Kaip pastebi Etovas, kitokio teisingumo nežino ir pats Dostojevskis, nes savo personažo asmenyje „<...> pavaizdavo plačiųjų rusų gyventojų poreforminio sluoksnio bejėgiškumą ir sutrikimą prieš naujojo laiko nežmoniškumą, kame ir atsispindėjo menininko jėga ir silpnybė“⁹².

Panašiai ir kiti „Nusikaltimo ir bausmės“ veikėjai bando slėptis nuo žeminančios tikrovės. Įvairių slopinimų dėka jų psichika stato apsauginius barjerus, apsaugančius nuo netenkinančios tikrovės. Kurdama subjektyvaus pasaulio modelį, ji moduliuoja skirtingas charakterio savybes bei apsaugines projekcijas – ar tai būtų grįžinėjimas į praeitį, nuolankumas, pasiaukojimas, dominavimas, alkoholis, destrukcija ar pasaulio perkūrimo vizija – tai lemia veikėjų gyvenimą ribinės „tarp ligos ir tikrovės“ būsenos paribiuose.

Remiantis visais iškeltais pastebėjimais, galima teigti, kad „Nusikaltimo ir bausmės“ veikėjai atspindi ribinį „tarp ligos ir tikrovės“ psichikos modelį. Pirmiausia jį lemia sociokultūriniai XIX a. Rusijos politiniai ir moraliniai reiškiniai. Pastarieji turi įtakos individo raidai ir jo psichinių procesų vyksmui: sukelia charakterio deformacijas, neurozę, išvysto polinkį į destruktyvumą, sadizmą, tampa pamišimo ar savižudybės priežastimi. Visgi svarbiu dėmeniu lieka ir asmenybės charakteris (Raskolnikovo intravertiškumas, Sonios jautrumas, Marmeladovo silpnumas, Katerinos impulsyvumas ir pan.), kuris (kaip tam tikra išankstinė duotybė) lemia tai, kaip bus priimami ar vertinami iš aplinkos kylantys dirgikliai. Toks subjektyvios (psichinės) ir objektyvios (socialinės) tikrovės susidūrimas iškelia žmogaus psichinės tapatybės problemą. Psichinės tapatybės problema iškyla tada, kai žmogaus sąmonėje išnyksta riba tarp objektyvios ir psichikos kuriamos tikrovės (tai matyti Raskolnikovo siekyje kurti naują realybę, Pulcherijos motiniškos meilės, Katerinos gyvenimu praeitimi, Svidrigailovo sadistinio egocentrizmo, Marmeladovo silpnumo atvejuose).

⁹¹ В. И. Этов, *Достоевский. Очерк творчества*, Москва, 1968, p. 197.

⁹² Ten pat.

Romane didelis dėmesys skiriamas ir religijos, tikėjimo temai. Kaip matyti iš tiriamosios darbo dalies, ribinį žmogaus tarp „ligos ir tikrovės“ modelį galima suvokti dvejopai: kaip psichikos projektuojamą subjektyvų pasaulį arba, kaip blogio jėgų apsėdimą nutolus nuo Dievo. Dėl to iškeliamą žmogaus dvasios dualybės problema, kurioje yra ir gėrio, ir blogio pradmuo. Tikėjimas yra ta plotmė, nuo kurios prasideda ir griūna gyvenimo prasmės idėja. Viena vertus, Raskolnikovo nusikaltimas tyrime pateikiamas kaip nesąmoningas blogio jėgų proveržis nutolus nuo tikėjimo, o psichikos stabilumas ir laimės pojūtis atgaunamas per naują atradus tikėjimą ir nusižeminus. Kita vertus, protagonisto elgesį paaiškina psichoanalizė: Raskolnikovui įvykūžius žmogžudystę, patiriama psichinė libido iškrova, o palaipsniui dingus stresui ir kitiems dirgikliams, veikėjas atgauna sąmonės ramybę.

Romano veikėjų charakterių atskleidimui ir jų psichikos subjektyvios tikrovės kūrimui paaiškinti ir suvokti pasitarnauja psichoanalitinės Freud, Frommo ir Horney teorijos. Jos parodo, kad toks subjektyvios (psichinės) ir objektyvios (socialinės) tikrovės susidūrimas iškelia žmogaus psichinės tapatybės problemą. Tuo tarpu dvasinį ir protinį nepasitenkinimą keliančios aplinkos ir individo sąveikos su pasauliu pasekmėje gimsta proto-dvasios liguistumas, vedantis prie neadekvačių veiksmų, savidestrukcijos, nusikaltimo, maišto poreikio.

IV. IŠVADOS

Tyrinėjant žmogaus „tarp ligos ir tikrovės“ ribinę būseną Fiodoro Dostojevskio romane „Nusikaltimas ir bausmė“, prieita prie šių išvadų:

1. Darbe naudota metodologija atskleidė, kad ribinė „tarp ligos ir tikrovės“ būsena atsiranda dėl neigiamo socialinės aplinkos poveikio individo psichikai; rečiau – dėl individualių personažo charakterio savitumų. „Teminė kritika“ padėjo atskleisti realistinius XIX a. literatūros bruožus Dostojevskio kūryboje ir atskleisti „Nusikaltimo ir bausmės“ psichologinį kontekstą. Psichoanalitinė kritika prisidėjo prie literatūrinių personažų charakterių deformacijos ir liguistumo apraiškų išgryninimo, detalesnio jų suvokimo „tarp ligos ir tikrovės“ būsenos kontekste.
2. Ir Sigmundas Freudas, ir Erichas Frommas išskiria destruktivumo problemą, kuri pasireiškia nepatenkinus tam tikrų emocijų, dvasinių ar fizinių lūkesčių, kurie vienoje ar kitoje srityje atsispindi individo gyvenime, palaiptai privedami prie K. Horney iškelto neurozės koncepcijos ar pamišimo. Išsiaiškinta, kad „Nusikaltimo ir bausmės“ veikėjų, jaučiančių neigiamą visuomenės poveikį ir nesusitaikiusių su tikrove, psichika projektuoja subjektyvią tikrovę. Pastaroji veikia kaip apsauginis sąmonės elementas nuo traumuojančio išorinio pasaulio.
3. Samprotauti apie Rodiono Raskolnikovo (nusikaltimo) psichopatologiją dviem – psichoanalitiniu ir stačiatikių dogmatikos – aspektais leidžia tai, kad romane daug dėmesio skiriama ne tik psichologiniams klodams, bet ir religijai, tikėjimui. Nemažai psichoanalitikų pripažįsta tikėjimo svarbą žmogui, nuo kurio prasideda ir griūna gyvenimo prasmės idėja. Dvasinį ir protinį nepasitenkinimą keliančios aplinkos ir individo sąveikos su pasauliu pasekmėje gimsta proto-dvasios liguistumas, vedantis prie neadekvačių veiksmų, nusikaltimo, maišto poreikio.
4. Moterys romane vaizduojamos pasiaukojančios dėl vyrų, brolių, tėvų ar vaikų gerovės. Bėgdamos nuo žeminančios ir psichiką žalojančios tikrovės, „Nusikaltimo ir bausmės“ veikėjos gyvena savo pačių suprojektuotame subjektyvaus pasaulio modelyje, kurio įtaka anksčiau ar vėliau priveda prie maišto, destruktivumo, nuolankumo ar pamišimo.
5. Taikant Frommo iškeltą meilės koncepciją, atskleista, kad Lužinas ir Svidrigailovas nemoka mylėti. Tiek Svidrigailovui, tiek Lužinui Avdotja Romanovan tampa savotiška priemone tikslui pasiekti. Abiejų personažų charakteriuose atskleista sadistinio dominavimo apraiška, skatinanti subjektyviai-geocentrinę pasaulėvoką.

6. Ypač ryškiai pažeminimo ir paniekimo kančia pavaizduojama per Marmeladovų šeimą Dostojevskis Semiono Marmeladovo personaže įkūnija poreforminės rusų liaudės bejėgiškumą ir sutrikimą, „naujojo laiko“ nežmoniškumo akivaizdoje. Dostojevskio parodoma, kaip skurdas ir žeminantis požiūris į skurstantį žmogų, palaužia asmenybę ir sužadina vidinę kovą tarp mąstymo ir poelgių. Veikėjas supranta, kad gėrimas yra blogis, bet negali liautis, nes skurdas verčia jį tokiu būdu užsimiršti ir pabėgti nuo realybės.
7. Dostojevskis pavaizduoja asmenybės tragediją, per kurią parodoma visuomenės tragedija. Žmogus, slegiamas neįveikiamo socialinio blogio ir klaidingos idėjos svorio, dėl ko jo širdyje žūsta geri, humaniški jausmai, nugalimi nusivylimo ir pasipiktinimo.
8. Supriešinęs Raskolnikovo ir Sonios pasaulėvokas, Dostojevskis dar giliau atskleidžia klaidingą individualistinę Raskolnikovo poziciją. Dostojevskis leidžia dvasiškai palūžti savo herojui ir Raskolnikovo širdyje gėris nugalė blogį, išlaisvindamas protagonistą tiek nuo dvasinių, tiek nuo fizinių kančių. Meilės ir gilaus tikėjimo jėga, Sonia, padeda Raskolnikovui vėl įtikėti į gėrį ir nuoširdžiai atgailauti. Tokiu būdu, per tikėjimą ir nusižeminimą (nuolankumą) Raskolnikovas atgauna tikėjimą gėriu ir norą gyventi.
9. Žmogaus „tarp ligos ir tikrovės“ būseną yra fenomenali, nes subjektyvios (psichinės) ir objektyvios (socialinės) tikrovės susidūrimas iškelia žmogaus psichinės tapatybės problemą. Objektyvi tikrovė, nepatenkinanti subjekto lūkesčių ir neatitinkanti jo sąmonėje susikurto tikrovės modelio, gali sukelti psichikos ar elgesio sutrikimus. Dėl to psichinė žmogaus sveikata nukrypsta nuo normos, o tai lemia liguistą ir dažnai subjektyvų požiūrį ne tik į aplinką, bet ir į save patį. Individui sąveikaujant su socialine aplinka dažnai patiriamas tiek vidinis, tiek išorinis konfliktas. Todėl žmogaus „tarp ligos ir tikrovės“ ribinė būseną iš esmės yra neišsamiama tema. Analizuotą romaną galima būtų palyginti su Levo Tolstojaus „Ana Karenina“ (1875–1877).

V. SANTRAUKA

Pagrindiniai žodžiai: Fiodoras Dostojevskis, romanas, liga, tikrovė, psichoanalizė, religija, sociumas, filosofija, žmogus, problema.

Subjektyvios (psichinės) ir objektyvios (socialinės) tikrovės susidūrimas iškelia žmogaus psichinės tapatybės problemą. Nepasitenkinimą ar priešišumą keliantys objektyvios realybės veiksniai gali lemti žmogaus dvasinės ar fizinės sveikatos sutrikimus. Psichinės tapatybės problema iškyla tada, kai žmogaus sąmonėje išnyksta riba tarp objektyvios ir psichikos kuriamos tikrovės. Objektyvi tikrovė, nepatenkinanti subjekto lūkesčių ir neatitinkanti jo sąmonėje susikurto tikrovės modelio, gali sukelti psichikos ar elgesio sutrikimus. Dėl to psichinė žmogaus sveikata nukrypsta nuo normos, o tai lemia liguistą ir dažnai subjektyvų požiūrį ne tik į aplinką, bet ir į save patį. Socialinė (objektyvi) aplinka – tai nuo seno žmogų lydinti kategorija, normaliomis sąlygomis, einanti koja kojon su žmogumi nuo pat jo gimimo iki mirties. Todėl socialinė aplinka užima reikšmingą vietą individo psichikos formavimuisi ir savo tapatybės bei vietos visuomenėje suradimui. Dėl šios priežasties socialinės aplinkos ir žmogaus susidūrimo tema yra aktuali, kelianti daug svarstymų ir dabar. Darbo aktualumas išryškėja dėl ribinės „tarp ligos ir tikrovės“ būsenos, kuri susidaro susidūrus žmogui ir socialinei tikrovei.

Todėl magistro darbe – *Žmogus tarp ligos ir tikrovės Fiodoro Dostojevskio romane „Nusikaltimas ir bausmė“* – keliama subjektyvios (psichinės) ir objektyvios (socialinės) tikrovės susidūrimo sukelta žmogaus psichinės tapatybės problema. Tyrimo objektas – ribinis ligos (psichikos projektuojamos subjektyvios tikrovės) ir tikrovės (objektyvios) tikrovės sąveikos momentas, žmogaus susidūrimo su socialine aplinka metu F. Dostojevskio romane „Nusikaltimas ir bausmė“. Romanas analizuojamas remiantis „teminės kritikos“ ir psichoanalizės teorinėmis pozicijomis. Darbo tikslas – atskleisti ligos ir tikrovės pasireiškimą per pasirinktų romano veikėjų charakterius ir jų gyvenimo įvykius, lemiamus tam tikros socialinės aplinkos poveikio.

Tikslams įgyvendinti, buvo išskelti uždaviniai: 1) išskelti kai kuriuos istorinius ir teorinius XIX a. rusų realistinio romano bruožus Dostojevskio kūryboje; 2) parodyti XIX a. realizmo įtaką Dostojevskio kūrybai; 3) pateikti žmogaus „tarp ligos ir tikrovės“ būseną kaip froidistinės psichoanalizės fenomeną; 4) išryškinti ribinius ligos ir tikrovės susikirtimo atvejus romane, lemiamus tam tikros socialinės aplinkos: psichoanalitinę pasirinktų personažų analizę; 5) parodyti, kaip ligos (proto, širdies) būseną interpretuoja krikščioniškoji stačiatikių psichoterapija – Raskolnikovo atvejis.

Magistro darbe prieita išvadų, kad „Nusikaltimo ir bausmės“ veikėjų, jaučiančių neigiamą visuomenės poveikį ir nesusitaikiusių su tikrove, psichika projektuoja subjektyvią tikrovę. Pastaroji veikia kaip apsauginis sąmonės elementas nuo traumuojančio išorinio pasaulio. Dostojevskio parodoma, kaip skurdas ir žeminantis požiūris į skurstantį žmogų, palaužia asmenybę ir sužadina vidinę kovą tarp mąstymo ir poelgių. Romane „Nusikaltimas ir bausmė“ pavaizduojama asmenybės tragedija, per kurią parodoma visuomenės tragedija. Dostojevskio žmogus, slegiamas neįveikiamo socialinio blogio ir klaidingos idėjos svorio, todėl jo širdyje žūsta geri, humaniški jausmai. Nemažai psichoanalitikų pripažįsta tikėjimo svarbą žmogui, nuo kurio prasideda ir griūna gyvenimo prasmės idėja. Dvasinį ir protinį nepasitenkinimą keliančios aplinkos ir individo sąveikos su pasauliu pasekmėje gimsta proto-dvasios liguistumas, vedantis prie neadekvačių veiksmų, nusikaltimo, maišto poreikio. Todėl Dostojevskis dvasiškai palaužia savo herojų ir jo širdyje gėris nugalė blogį, išlaisvindamas protagonistą tiek nuo dvasinių, tiek nuo fizinių kančių. Meilės ir tikėjimo jėga, padeda Raskolnikovui vėl įtikėti į gerį ir nuoširdžiai atgailauti. Per tikėjimą ir nusižeminimą (nuolankumą) protagonistas atgauna tikėjimą gėriu ir norą gyventi.

VI. SUMMARY

Key words: Fyodor Dostoevsky, novel, illness, psychoanalysis, religion, society, philosophy, human being, problem.

Collision of subjective (psychical) and objective (social) reality arises a problem of human mental identity. Factors of objective reality that create discontent or hostility may lead to disorders of human spiritual and physical health. The problem of human mental identity arises, when the line between objective and psychical reality created in psyche disappears in a person's mind. The objective reality that does not satisfy the subject's expectations and does not meet the model of reality created in his consciousness may lead to mental or behavioural disorders. Therefore, the mental health of the person deviates from the norm and causes a morbid and often subjective attitude not only towards the environment but also towards oneself. The social (objective) environment is a time-honoured category accompanying an individual, under normal circumstances, keeping abreast with the person from his birth to death. Therefore, the social environment stands in a significant position for the formation of the individual's psyche and own identity and for finding a place in the society. For this reason, the theme of the collision between the social environment and a human being is relevant and raising a series of discussions even now. The relevance of the research shows through the marginal state „between illness and reality“, which is formed, when a person confronts with social reality.

Therefore, the Master Thesis – A Human Being between the Illness and the Reality in the Novel of Fyodor Dostoevsky „Crime and Punishment“ – raises the problem of human mental identity created by the collision between subjective (psychical) and objective (social) realities. The subject of the research is the marginal moment of the interaction between illness (the subjective reality projected by psyche) and reality (the objective reality) at the time of a person's collision with social environment in the novel of F. Dostoevsky „Crime and Punishment“. The novel is analysed based on the theoretical positions of „subject criticism“ and psychoanalysis. The aim of the research is to reveal the manifestations of illness and the reality through the characters of chosen personages of the novel and the events in their lives determined by a particular impact of the social environment.

The following objectives have been set for the achievement of the aim: 1) to point up some historical and theoretical features of the nineteenth century Russian realist novel in the works of Dostoevsky; 2) to demonstrate the influence of the nineteenth century realism on the creation of

Dostoevsky; 3) to present the human state „between illness and reality” as a phenomenon of Freudian psychoanalysis, 4) to highlight the marginal cases of collision between illness and reality in the novel determined by a particular social environment: psychoanalytic analysis of the chosen personages, 5) to show how the state of illness (mental, heart) is interpreted by the Christian Orthodox psychotherapy – the case of Raskolnikov.

The Master's thesis concludes that the psyche of the personages of the novel „Crime and Punishment“, who feel negative impact of the society and have not resigned them to the reality, designs their subjective reality. The latter is acting as a protective element of sub-consciousness against the traumatizing outside. Dostoevsky has shown how poverty and humiliating attitude towards a destitute man breaks the personality and excites an inner struggle between thinking and behaviour. The novel „Crime and Punishment“ shows the personal tragedy, through which the tragedy of society is displayed. The man of Dostoevsky is under the harrow of the load of overwhelming social evil and a wrong idea, and therefore good, humane feelings die in his heart. Not a few psychoanalysts recognize the importance of faith for a person, from which the idea of purport of life begins and collapses. The interaction of the environment causing spiritual and mental frustration and the individual with the world produces the morbidity of mind-spirit that leads to inadequate factors, crime and the need of rebellion. Therefore, Dostoevsky breaks his hero spiritually and good overcomes evil in his heart emancipating the protagonist from both spiritual and physical suffering. The power of love and faith helps Raskolnikov starting believing in good again and doing sincere penance. Through faith and humiliation (resignation) the protagonist regains the faith in goodness and the will to live.

VII. LITERATŪRA

1. Фёдор Достоевский, *Преступление и наказание. Роман в шести частях с эпилогом*, Москва: Художественная литература, 1970.
2. Michail Bachtin, *Dostojevskio poetikos problemos*, iš rusų kalbos vertė Donata Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
3. Jūratė Baranova, „Fiodoras Dostojevskis ir Emmanuelis Levinas: kaltė ir desinteressement“ in: Jūratė Baranova, *Filosofija ir literatūra. Priešpriešos, paralelės, sankirtos*, Vilnius, Tyto alba, 2006.
4. Daniel Bergez, *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*, vertė: Rūta Kisielytė, Akvilė Melkūnaitė, Genovaitė Druskutė, Jūratė Skersytė, Saulius Repečka, Vilnius: Baltos lankos, 1998.
5. Agnė Budriūnaitė, *Meilės ir mirties dialektika*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007.
6. Pierre Cartier, *Įvadas į didžiąsias romano teorijas*, iš prancūzų kalbos vertė Dainius Vaitiekūnas, Alina Kiliesaitė, Vilnius: baltos lankos, 2001
7. Elena Červinskienė, *Dostojevskis*, Vilnius: Margi raštai, 2004.
8. Terry Eagleton, *Įvadas į literatūros teoriją*, iš anglų kalbos vertė Marijus Šidlauskas, Vilnius: Baltos lankos, 2000.
9. Sigmund Freud, *Anapus malonumo principo*, iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius, Vilnius; Vyturys, 1999.
10. Erichas Fromas, „Moralinės žmogaus galios“, in: *Gėrio kontūrai. Iš XX a. užsienio etikos*. Redagavo: Algirdas Degutis, Bronius Kuzmickas, Gražina Miniotaitė ir kt. Vilnius: Mintis, 1989.
11. Erich Fromm, *Žmogaus širdis: jos gebėjimas kurti gėrį ir blogį*, iš anglų kalbos vertė Jolanta Kriūnienė, Kaunas: Verba vera, 2009.
12. Erich Fromm, *Žmogus sau. Etikos psichologijos tyrimas*, iš anglų kalbos vertė Jolanta Kriūnienė, Kaunas: Verba vera, 2008.
13. Erichas Frommas, *Menas mylėti*, iš anglų kalbos vertė Leonarda Jekentaitė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992.
14. Pranas Gražys, *XIX amžiaus rusų romanas. II dalis*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2004.
15. Yves Guchet, *Literatūra ir politika (XVI-XX amžiai)*, iš prancūzų kalbos vertė Genovaitė Druskutė, Kronta, 2005.
16. Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, iš anglų kalbos vertė Irena Jomantienė, Vilnius: Apostrofa, 2008.
17. Marcele Marini, „Psichoanalitinė kritika“, in: Daniel Bergez, Pierre Barberis ir kt., *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*, iš prancūzų kalbos vertė Akvilė Melkūnaitė, sudarė Daniel Bergez, Vilnius; Baltos lankos, 1998.

18. Birutė Meržvinskaitė, „Autorius ir skaitytojas Sigmundo Freudo psichoanalizėje“, *Literatūra*, 2010, 52 (4), p. 82.
19. Algis Mickūnas, *Summa erotika*, Vilnius; Apostrofa, 2010.
20. James L. Rise, *Freud's Russia – national identity in the evolution of psychoanalysis* (elektroninė versija) [žiūrėta 2013-04-18]. Prieiga per internetą: <<http://www.google.lt/books?id=1CYWXqJmufcC&printsec=frontcover&hl=lt#v=onepage&q&f=false>>, p. 5.
21. *XX amžiaus literatūros teorijos: vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos specialybės studentams*, sudarytoja Aušra Jurgutienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006.
22. Stefan Zweig, *Trys meistrai. Balzacas, Dickensas, Dostojevskis. Biografinės esė*, iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010.
23. Audronė Žukauskaitė, „Psichoanalizė ir postfeministinė kritika“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos: vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos specialybės studentams*, sudarytoja Aušra Jurgutienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006.
24. Иван Д. Ермаков, *Психоанализ литературы. Пушкин. Гоголь. Достоевский*, Москва: Новое литературное обозрение, 1999.
25. Вячеслав Иванов, „Достоевский и роман-трагедия“, *О Достоевском. Творчество Достоевского в русской мысли 1881–1931 годов. Сборник статей*, Москва: «Книга», 1990.
26. Елеазар М. Мелетинский, *Заметки о творчестве Достоевского*, Москва, 2001.
27. Митрополит Иерофей (Влахос), *Православная психотерапия. Святоотеческий курс врачевания души*, Свято-Троицкая Сергиева лавра, 2006.
28. «Натуральная школа», *История всемирной литературы: В 8 томах / АН СССР; — М.: Наука, 1983—1994*, in: Фундаментальная электронная библиотека «Русская литература и фольклор», (elektroninė versija) [žiūrėta 2012-11-17]. Prieiga per internetą: <<http://feb-web.ru/feb/ivl/vl6/vl6-3842.htm>>].
29. Зигмунд Фрейд, *Психоанализ. Религия. Культура*, серия «Страницы мировой философии», Москва: Ренессанс, 1992.
30. Владимир И. Этов, *Достоевский. Очерк творчества*, Москва, 1968.
31. Александр Г. Цейтлин, *Становление реализма в русской литературе. Русский физиологический очерк*, Издательство «Наука», Москва, 1965.

VIII. ANOTACIJA

Lilija Vetuigova, *Žmogus tarp ligos ir tikrovės Fiodoro Dostojevskio romane „Nusikaltimas ir bausmė“*. Magistro darbas, vadovas doc. dr. Gintaras Lazdynas, Šiaulių universitetas, Literatūros istorijos ir teorijos katedra, 2013, (48) p.

IX. ANNOTATION

Lilija Vetuigova, *A Human Being between the Illness and the Reality in the Novel of Fyodor Dostojevsky „Crime and the Punishment“*. Master Thesis, academic adviser Assoc. Prof. Dr. Gintaras Lazdynas, Šiauliai University, Department of History and Theory of Literature, 2013, (48) p.

PUBLIKACIJA (-JOS) MAGISTRO DARBO TEMA / PUBLICATION(S) ON THE THEME OF THE MASTER THESIS:

Vetuigova L., „F. Dostojevskio „Nusikaltimas ir Bausmė“ – Rodiono Raskolnikovo nusikaltimo patologija“, XVII Studentų darbai-2013, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2013, p. 118–119.